

Vilniaus universitetas
Filosofijos fakultetas
Filosofijos institutas

Kristijona Čerapaitė

Filosofijos studijų programa
Magistro darbas

**G. W. Leibnizo *characteristica universalis*: diagramatinio mąstymo,
kalbos ir tikrovės sankirta**

Darbo vadovas: prof. Marius Povilas Šaulauskas
Konsultantas: dr. Laurynas Adomaitis

Vilnius
2022

TURINYS

SANTRAUKA.....	3
SUMMARY.....	4
ĮVADAS.....	5
1. <i>CHARACTERISTICA UNIVERSALIS</i> : KALBOS IR TIKROVĖS SANTYKIS.....	9
1. 1. Kalba kaip tikrovės pažinimo būdas.....	9
1. 2. <i>Characteristica universalis</i> – Leibnizo dirbtinės kalbos projektas	13
2. <i>CHARACTERISTICA UNIVERSALIS</i> : DIAGRAMATINIO MĄSTYMO ANALIZĖ.....	16
2. 1. Mąstymo turinys: idėja kaip mąstymo tendencija	16
2. 2. Mąstymo diagramatiškumas: idėja kaip ženklas	17
2. 3. <i>Characteristica universalis</i> idėjų ženklinimo būdas	20
2. 4. <i>Characteristica universalis</i> aprioriškumas	24
3. <i>CHARACTERISTICA UNIVERSALIS</i> : TIKROVĖS GALIMYBIŲ ANALIZĖ	28
3. 1. Mąstymo ir tikrovės tapatumas: idealistinė Leibnizo metafizika	28
3. 2. Tikrovės substancialumas: substancija kaip idėja	30
3. 3. <i>Characteristica universalis</i> kaip apriorinis tikrovės pažinimo būdas	34
3. 4. <i>Characteristica universalis</i> ir tikrovės apibrėžimas	36
IŠVADOS.....	39
LITERATŪROS SĄRAŠAS.....	41
Priedai.....	45
1 priedas. APIE PIRMOSIOS FILOSOFIJOS TOBULINIMĄ IR SUBSTANCIJOS SĄVOKĄ ...	45

SANTRAUKA

Šiame darbe tiriama G. W. Leibnizo *characteristica universalis* – dirbtinės apriorinės kalbos samprata. Nors tai vienas esminių Leibnizo projektų, tačiau tiek Leibnizo raštuose, tiek jo filosofinėse interpretacijose nėra aiškios *characteristica universalis* sampratos išsklaidos. Todėl darbe analizuojamas *characteristica universalis* statusas Leibnizo filosofijos kontekste, teigiant, kad *characteristica universalis* yra kalbos, mąstymo ir tikrovės sanklodos apibrėžimo būdas. Tokio samprotavimo eigoje patvirtinamas idealistinis Leibnizo mąstymo ir tikrovės tapatumas – nurodoma kaip mąstymo idėjas kategorizuojanti *characteristica universalis* pateikia visų esamų ir galimų idėjų išsklotinę, taip suteikdama apriorinę prieigą prie viso mąstymo turinio. Vadovaujantis idealistine Leibnizo filosofijos interpretacija, tikrovė suprantama kaip priklausanti nuo mąstymo, todėl apibrėždama mąstymą *characteristica universalis* pažįsta tikrovę. *Characteristica universalis* nurodo tikrovės galimybių lauką, t. y. nurodo galimus substancijų egzistavimo pobūdžius, taip išplečiant tikrovės potencialumą į aktualumą ir *a priori* apibrėžiant visas galimas tikrovės kombinacijas ir modifikacijas.

Raktiniai žodžiai: Leibnizas, *characteristica universalis*, kalba, tikrovė, idėja, substancija.

SUMMARY

This thesis explores G. W. Leibniz's *characteristica universalis*, the concept of an artificial *a priori* language. Although it is one of Leibniz's most fundamental projects, there is no clear resolution of the concept in Leibniz's writings or in his philosophical interpretations. This thesis therefore seeks to highlight the status of *characteristica universalis* in the context of Leibniz's philosophy, arguing that *characteristica universalis* is a way of defining the structure of language, thought and reality. In the course of such argument, Leibniz's idealist identity of thought and reality is confirmed by pointing out how *characteristica universalis*, which categorises the ideas of thought, provides an outline of all existing and possible ideas, thus giving *a priori* access to the entire content of thought. According to an idealist interpretation of Leibniz's philosophy, reality is understood as dependent on thinking, and therefore by defining thought, *characteristica universalis* defines reality. *Characteristica universalis* specifies the field of possibilities of reality, i.e. by defining the possible modes of existence of substances, thus extending the potentiality of reality into actuality and *a priori* defining all possible combinations and modifications of reality.

Keywords: Leibniz, *characteristica universalis*, language, reality, idea, substance.

IVADAS

1666 m. Leibzige pasirodo pirmasis mokslinis jaunojo Gottfriedo Wilhelmo Leibnizo (1646-1716) veikalas, jo filosofijos daktaro disertacija *Dissertatio de arte combinatoria*. Čia Leibnizas apibrėžia *ars combinatoria* – sąvokų kombinacijos principus. Vėlesniais metais, Leibnizas linksta prie matematinių ir metafizinių studijų, tačiau *Dissertatio* atgarsiai juntami visame jo diskurse. Implicitiškai, dažnai metaforiškai, tačiau jaunystėje išdėstytos kombinatorikos logika persmelkia jo visą metafizinį mąstymą ir sudaro pamatinę kitų Leibnizo tyrinėjimų ašį. Leibnizas vengia aiškiai išdėstyti kombinatorikos meno principus, kalba metaforomis, tačiau palieka tai, ką viso tyrinėjimo kontekste galime pavadinti tik užuomina – *characteristica universalis* (toliau – *characteristica*) projektą, nešantį visos Leibnizo metafizinės sistemos krūvį. Todėl šio darbo **objektas** yra Leibnizo *characteristica universalis* samprata, o pagrindinė **problema** – kokį santykį tarp kalbos, mąstymo ir tikrovės nustato *characteristica universalis*?

Aktualumas. Dėl itin plačios ir abstrakčios *characteristica universalis* sampratos reikšmės, vis dar nėra aišku kokią funkciją Leibnizas jai numatė. Leibnizo raštuose šis projektas pirmiausia įvardijamas kaip *ars combinatoria* (1666), vėliau kaip *combinatoria characteristica* (1675), po to – kaip *ars characteristica* ar *characteristica universalis* (ne vėliau nei 1679). Šį projektą Leibnizas įvardija kaip kalbą – *lingua philosophica*, *lingua rationalis*, *filum meditandi*, *filum mechanicum* ar *filum Ariadnes* – ir kaip apmąstymų giją, padėsiančią išeiti iš metafizikos labirinto. Nors daugelį šių formuluočių Leibnizas vartoja sinonimiškai, jų atskyrimas padeda geriau numanyti viso *characteristica* projekto paskirtį.

Dėl daugialypio *characteristica universalis* įvardijimo, nėra tikslaus vertinimo atskaitos taško – ji siejama su Leibnizo filosofine visuma. Viena vertus, galima itin konkreti *characteristica* analizė – ji gali būti vertinama formaliai, kaip Leibnizo logikos projektas (Couturat, 1901) ar matematinė notacija (Knobloch, 2010). Tokiu atveju, pateikiamas *characteristica* apibrėžimas yra tikslus, bet uždaras, izoliuotas nuo Leibnizo filosofinės sistemos visumos. Nors formalus *characteristica universalis* nusakymas pasižymi konkretumu, tokia prieiga dažnai remiasi manymu, kad Leibnizo logika yra jo metafizikos pagrindas, todėl neįvertinama metafizikos reikšmė Leibnizo universalios kalbos projekte. Kitu atveju, *characteristica universalis*, suprantama kaip *lingua philosophica* (Pombo, 1987), išplečia sampratos apibrėžimą per istorinę analizę, tačiau ne visai pabrėžia jos sutapimą su Leibnizo filosofijos visuma. Alternatyviai, *characteristica universalis* suprantama tarpinėje būsenoje tarp logikos ir gramatikos (Burkhardt, 1987) ar logikos ir semiotikos (Kroupa, 2020). Pastarosios interpretacijos išryškina *characteristica universalis* kaip ženklų sistemą ir nurodo jos pamatinę epistemine funkciją. Taip vertinama, *characteristica universalis* suprantama kaip

atliekanti pažinimo funkciją – yra epistemologinė kategorija (Pombo, 2010; Gensini, 1992; Rossi, 2006).

Metodika. Šiame darbe vartojama dažniausiai Leibnizo filosofijos komentatorių pasirenkama *characteristica universalis* formuluotė (Mugnai, 2018; Burkhardt, 1987; Eco, 2001; Kroupa, 2020; Pombo, 2010, 2015). Kai kurie komentatoriai mano, kad įvairios *characteristica universalis* formos vartojamos tapačiai (Burkhardt, 1987) ar sinonimiškai (Pombo, 1987, 2010), kiti išskiria tam tikrą skirtingų formuluočių hierarchiją (Pelletier, 2018; Gensini, 1992; Knobloch, 2010). Iš visų Leibnizo vartojamų formuluočių, dažniausiai skiriamas *scientia generalis*, nes nesutariama koks *characteristica universalis* ir *scientia generalis* santykis. Manoma, kad *characteristica universalis* yra dalis ar net visas *scientia generalis* (Pelletier, 2018: 169), kad *characteristica universalis* konstruojama remiantis *scientia generalis* (Mugnai, 2018: 178). Kiti teigia, kad *characteristica* yra tarp meno ir mokslo, tarp *ars* ir *scientia* (Gensini 1992: 110; Burkhardt 1987: 43). Darbe nebandoma pagrįsti ar paneigti *characteristica universalis* ir *scientia generalis* susietumo, Leibnizo tekstų fragmentai apie *scientia generalis* interpretuojami kaip *characteristica universalis* aiškinimo kontekstas. Tačiau laikomasi S. Gensinio (1992: 110) ir H. Burkhardto (1987: 43) požiūrio, kad *characteristica universalis* yra įtampoje tarp ženklų išdėstymo meno ir tikrovės pažinimo mokslo. Taip įsipareigojama P. Rossi nuostatai, kad *characteristica universalis* turi metafizinę tikrovės atskleidimo funkciją ir susieja universalios filosofijos ir universalios kalbos tyrimus (2006: 185). Dėl to darbe siekiama parodyti *characteristica universalis* ir Leibnizo filosofinės visumos santykį.

Darbe laikomasi O. Pombo nuostatos, kad *characteristica universalis* yra visą galimą žinojimą išreiškianti universali ženklų sistema (2010: 353). Taip pat sutinkama su D. Rutherfordu, kuris teigia, kad ideali Leibnizo *characteristica universalis* yra mąstymo, taigi ir tikrovės reprezentacija (1995b: 225). Tam pagrįsti, darbe laikomasi idealistinės ir realistinės Leibnizo filosofijos interpretacijų simbiozės – pagal G. Hartzą, idealizmas ir realizmas traktuojami kaip galimos Leibnizo teorijos apie tikrovę (2006: 2), pagal G. Kroupą, Leibnizo realizmas, t. y. pačios tikrovės prieinamumas, įgalinamas tik įsipareigojus jo idealizmui, t. y. manymui, kad idėjos tiesiogiai perteikia tikrovę (2020: 34). Nurodant kaip *characteristica universalis a priori* apibrėžia tikrovę ir kaip išskiria konstitutyvius primityvus, vadovaujamosi M. Gueroulto įžvalga, kad Leibnizui, substancijos tyrimas gali būti primityvių sąvokų paieška (1946: 301).

Darbo **tikslas** yra pateikti kompleksinį *characteristica universalis* apibūdinimą Leibnizo filosofinės visumos kontekste. Todėl darbe siekiama išplėtoti kaip *characteristica universalis* apibrėžia kalbos, mąstymo ir tikrovės sanklodą Leibnizo filosofijos nuostatų visumoje. Keliami uždaviniai:

1. Nurodyti *characteristica universalis* statusą ir išsklaidą bendrame Leibnizo kalbos filosofijos kontekste;

2. Įtvirtinti *characteristica universalis* kaip Leibnizo pažinimo teorijos kategoriją, įgalinančią kalbinį tikrovės pažinimą;
3. Pagrįsti *characteristica universalis* kaip apriorinę kalbą;
4. Patvirtinti mąstymo prieigą prie tikrovės, taip sudarant sąlygas *characteristica universalis* naudoti kaip tikrovės analizės instrumentą;
5. Parodyti kaip *characteristica universalis* įgalina tikrovės pažinimą ir įvardinti esmines tokio pažinimo nuostatas.

Darbo **tezė** – *characteristica universalis* yra kalbos, mąstymo ir tikrovės sanklodos apibrėžimo būdas. Taip išplečiamas *characteristica* apibrėžimas ir ji suprantama ne tik kaip kalba, jos ženklų tvarka ar loginė seka, tačiau ir kaip pažinimo įrankis, nurodantis tikrovės galimybių apibrėžimo būdą. *Characteristica* samprata išplečia sąsają tarp kalbos, mąstymo ir tikrovės plotmių ir įgalina kalbinį tikrovės nurodymo būdą, kuriuo pateikiamas visas galimų tikrovės tapatybių sąrašas.

Pagrindiniai argumentai: (1) Leibnizo dirbtinė *characteristica universalis* kalba dėl savo tapatumo mąstymui turi veikti kaip tikrovės pažinimo įrankis; (2) *characteristica universalis* yra apriorinė mąstymo kalba, nes idėjas žymintys ženklai išskleidžia idėjų struktūrą ir nurodo galimas jų kombinacijas iki patyrimo; (3) *characteristica universalis* vykdoma mąstymo struktūros analizė apima ir tikrovės struktūros analizę, nes Leibnizo filosofija remiasi idealistiniu principu, kad ko nėra mąstyme, nėra ir tikrovėje, todėl apriorinis *characteristica universalis* pažinimo būdas apibrėžia tikrovės galimybių lauką – nurodo viską, kas potencialiai gali egzistuoti.

Naujumas. Kiek žinoma, Leibnizas nenurodė tiesioginės sąsajos tarp *characteristica universalis* ir tikrovės substancijų sandaros, tačiau jų struktūrinis tapatumas leidžia manyti, kad sąsaja yra. Šios sąsajos plėtojimas nėra paplitęs ir filosofiniame Leibnizo interpretacijų diskurse – dėl *characteristica* veikimo principų, ji dažnai priskiriama Leibnizo loginiams tyrinėjimams, todėl trūksta *characteristica* ir Leibnizo metafiziką susiejančių tyrimų. Šis tyrimas pritaiko *characteristica universalis* Leibnizo substancijų metafizikoje ir išplečia juos siejančio struktūrinio tapatumo reikšmę.

Tyrimų apžvalga. Pastaraisiais dešimtmečiais stebimas tam tikras Leibnizo atgimimas – klesti jo interpretacijų ginčas, vis atidžiau žvelgiama į platų jo filosofijos kontekstą. Nors Leibnizas visada buvo gerai žinomas, ne visos filosofinės temos dažnos jo interpretatorių akiratyje. Matomai, tam tikrų temų pasirinkimą lėmė ne tik tematinis polinkis, bet ir ribota prieiga prie Leibnizo raštų. Leibnizo *Nachlass* suma viršija tūkstantinę ribą, apima šimtus laiškų, juodraščių, pastabų. Leibnizo gyvenimo laikotarpiu išleista tik labai maža dalis jo raštų, prieinami jie tampa tik 19–20 a. Kelios svarbiausios Leibnizo raštų rinktinės: 1875–1890 m. leidžiamas septynių tomų *Die philosophischen Schriften von Gottfried Wilhelm Leibniz* (red. C. I. Gerhardt); 1903 m. išleidžiama *Opuscles et fragments inédits de Leibniz* (red. L. Couturat); nuo 1923 m. leidžiamas naujasis standartas – *Gottfried Wilhelm Leibniz. Sämtliche Schriften und Briefe* (Akademie leidimas). Maža dalis tekstų

prieinama ir anglų kalba, žinomiausi vertimai – 1989 m. *Gottfried Wilhelm Leibniz. Philosophical Papers and Letters* (red. L. E. Loemker) ir 1989 m. *G. W. Leibniz. Philosophical Essays* (red. R. Ariew, D. Garber), 2020 m. pirmąkart pilnai išverstas pirmasis Leibnizo kūrinys *Dissertation on Combinatorial Art*, kurioje aptinkamos *characteristica universalis* užuominos. Svarbių vertimų esama ir lietuvių kalboje – keli populiariausi Leibnizo tekstai randami 1986 m. *Filosofijos istorijos chrestomatijos* rinktinėje, šį vaizdinį papildo *Rinktiniai metafiziniai tekstai (1683-1690)* (2014). Nors tai tik maža Leibnizo raštų visumos dalis, ji leidžia susidaryti detalesnį jo filosofijos supratimą.

Dažnai išskylanti problema yra būtent Leibnizo raštų perteklius – didžiulis raštų kiekis ir jų prigimtis trukdo nuosekliai susigaudyti Leibnizo filosofijos kontekste. Šiuo atveju, pagelbėja Leibnizo interpretacijos ir kritiniai vertinimai. Jų yra apstu, tad darbe pasitelkiami tik aktualiausi – C. Mercer, R. C. Sleight, Jr. (1995) ankstyvosios ir D. Rutherford (1995) vėlyvosios Leibnizo metafizikos apžvalgos, P. Loftson (1999) Leibnizo idealizmo išsklaida, L. Adomaičio, A. Jokubaičio (2014) Leibnizo interpretacijų kontroversijų tyrimas, taip pat G. Hartzo (2006) teorinio pliuralizmo Leibnizo filosofinio diskurso interpretacija. Siekiant bendresnės Leibnizo filosofijos apžvalgos, peržiūrimos straipsnių rinktinės – N. Jolley (1995) sudarytas *The Cambridge Companion to Leibniz* ir M. Dascal (2008) sudaryta *Leibniz: What Kind of Rationalist?*

Siekiant kritinių įžvalgų apie *characteristica universalis*, pirma peržiūrimos kelios studijos apie universalios kalbos istoriją – L. Couturat, L. Leau (1903) *Histoire de la Langue Universelle*, U. Eco (2001) *Tobulos kalbos paieškos Europos kultūroje*, P. Rossi (2006) *Logic and the art of memory. The quest for a universal language*. Detalesnis santykis tarp Leibnizo metafizikos ir kalbos apibrėžiamas monografijose – B. Mates (1986) *The Philosophy of Leibniz. Metaphysics and Language*, M. Dascal (1987) *Leibniz. Language, signs and thought*, Leibnizo substancijos apibrėžimo klausimas nagrinėjamas M. Gueroult (1946). Loginis Leibnizo filosofijos pamatiškumas eksplikuojamas L. Couturat (1901) *La logique de Leibniz*. Nuodugniausiai *characteristica universalis* visumos problematika aptariama O. Pombo (1987) disertacijoje *Leibniz and the problem of a universal language*, taip pat probleminiuose straipsniuose – O. Pombo (2010, 2015), H. Burkhardt (1987), S. Gensini (1992), D. Rutherford (1995), M. Mugnai (2018, 2019, 2020), G. Kroupa (2020). *Characteristica universalis* itin daug dėmesio susilaukia italų ir vokiečių kalbomis, tad išsamesnis tyrimas reikalautų vokiškos ir itališkos kritinės literatūros, kurios šiame darbe nėra dėl kalbinių žinių stokos.

1. CHARACTERISTICA UNIVERSALIS: KALBOS IR TIKROVĖS SANTYKIS

1. 1. Kalba kaip tikrovės pažinimo būdas

O. Pombo teigia, kad 17 a. vyrauja dvi esminės pozicijos dėl kalbos – kritinė pozicija, pagal kurią kasdienei kalbai priskiriama tik bendravimo funkcija, pabrėžiamas jos nepakankamas ir [reikšmę – K. Č.] iškraipantis pobūdis; pozityvi pozicija, kuri, nors atpažįsta žmogaus kalbos ribotumą ir netobulumą, pabrėžia kalbos konstitutyvų¹ būdą, t. y. esminį sprendžiamąjį kalbos vaidmenį pažinime (2010: 354). Vykstanti kalbos statuso dichotomija priešina kalbą kaip išmoktą, todėl netikslų pasaulio apibūdinimo įrankį, ir kalbą kaip įgimtą, konstitutyvų pasaulio perteikimo būdą. Šią įtampą galima vadinti konfliktu dėl kalbos ir tikrovės santykio.

1689 m. pasirodo John Locke'o *An Essay Concerning Human Understanding*. Joje Locke'as kritikuoja kalbą, teigdamas, kad didžioji dalis žodžių yra neaiškūs ir netikslūs, todėl iškraipo tais žodžiais perteikiamas idėjas. Locke'as teigia, kad „žodžiai vartojami kaip juslėmis suvokiami idėjų ženklai, ir jų žymimos *idėjos* yra jų tikroji ir tiesioginė reikšmė. Žmonės vartoja šiuos ženklus arba tam, kad užfiksuotų savo mintis ir padėtų savo atminčiai, arba tam, kad, taip sakant, išreikštų savo *idėjas* ir parodytų jas kitiems: *žodžiai savo pirmine arba tiesiogine reikšme žymi ne ką kita, kaip juos vartojančiojo intelekto esančias idėjas*, kad ir kaip netobulai ar nerūpestingai šios *idėjos* būtų surinktos iš daiktų, kuriuos jos laikomos atvaizduojančiomis“ (Locke, 2000: 353). Žodžiai, pasak Locke'o, yra idėjų ženklinimo būdas, iš esmės neturintis nieko bendra su tikrosiomis idėjų reikšmėmis – žodžiai, kitaip tariant, kalba yra tik bendravimą palengvinanti konstrukcija. Tokiu būdu, „kalba yra sutartinė, bet ne natūrali. Žodžiai neturi vidinio santykio su daiktais, tik su idėjomis, kaip primena Locke'o mazgo ir ryšulio metafora²“ (Aarsleff, 1964: 183).

¹ Leibnizo interpretatoriai nesutaria dėl kalbos konstitutyvumo mąstymo atžvilgiu – ginčijimąsi ar kalba bei ženklai įsteigia mąstymą, ar tik jį reprezentuoja. Pavyzdžiui, McRae teigia, kad nors Leibnizas manė, jog kalba tobulina mąstymą, jis nepalaikė požiūrio, kad kalba būtina mąstymo veiksmui (McRae, cit. pg. Dascal, 1987: x). Tačiau Dascalis mano, kad Leibnizui kalba gali būti pamatinė mąstymui, o ženklai įgalina patį samprotavimą (1987: 48).

² Ši Locke'o metafora apibūdina žodžių ir jų nurodomų idėjų santykį. „Kadangi šių sudėtinių *idėjų* paskirų dalių ryši sukuria intelektas, šis junginys, neturintis jokio pagrindo gamtoje, vėl iširtų, jeigu nebūtų ko nors, kas tarsi sutvirtintų jį ir neleistų dalims išsibarstyti. Todėl nors būtent intelektas sudaro derinį, tačiau pavadinimas yra, taip sakant, tas mazgas, kuris tvirtai suriša jas į krūvą“ (Locke, 2000: 382). „Kadangi jos [sudėtinės idėjos – K. Č.] yra intelekto, siekiančio tik savo paties tikslų ir kad būtų patogų glaustai išreikšti tas idėjas, kurias jis nori perteikti kitiems, kūriniai, jis dažnai labai laisvai sujungia į vieną abstrakčią idėją dalykus, kurie pagal savo prigimtį niekaip nesusiję, ir šitaip vienu terminu susieja didžiulę daugybę sudėtinių ir sudėtingų idėjų“ (*ibid.*: 385). Iš esmės, Locke'as sako, kad žodžiai tik suriša įvairias idėjas į vieną ryšulį. Tai yra vienas taškų kuriame išsiskiria jo ir Leibnizo pozicija, nes Leibnizas mano atvirkščiai, kad žodžiai turi kažkokį prigimtinį santykį su nurodomais daiktais.

Kitu požiūriu, kalba yra konstitutyvi – santykis tarp žodžių ir idėjų yra natūralus, pamatinis. Šį požiūrį artikuliuoja Leibnizas – 1704 m. Leibnizas užbaigia savo *Nouveaux essais sur l'entendement humain* (išleista tik 1765 m.), kuri skyrius po skyriaus atsako į Locke'o teiginius³. Atsakydamas Locke'ui, Leibnizas teigia, kad „žodžių kilmėje yra kažkas prigimtinio“ (Leibniz, 1996: 283) – yra atvejų, kai santykis tarp žodžio ir jo žymimo dalyko yra tapatus. Tai Leibnizas perteikia varlės pavyzdžiu: lotyniškas *coaxere* atliepia vokiškam *couaquen* ar *quaken* (taip pat ir angliškam *quack*, *squaek* ir lietuviškam *kvarkti*, *kvaksėti* – K. Č.); kadangi varlės itin kvarksios, randasi konotacija su pertekliu žmonių kalbėjimu – plepėjimu, kvarksėjimu, kas nurodo į gyvavimą ir gyvybę, todėl senojoje vokiečių kalboje *quek* galimai reiškė gyvenimą⁴ (*ibid.*: 282). Ši analizė parodo, kaip sąvoka yra tiesioginė sąsaja su daiktu, t. y. kaip žodis yra *onomatopoeia* – žodžio forma kyla iš tiesioginės išraiškos, pavyzdžiui, fonetinio garso⁵.

Hans Aarsleffas teigia, kad Leibnizo manymas, kad žodžiai išreiškia kažką prigimtinio ar natūralaus, palaiko tikėjimą radikalia ir primityvia visos žmonijos kalba (1964: 179). Leibnizas tiki, kad šiandieninės mūsų kalbos yra kilusios iš Adomo kalbos, t. y. kalbos, kuria Adomas suteikė vardus viskam, kas yra. O kadangi dabartinė mūsų kalba yra išvestinė iš pradinės, joje turi būti kažkas primityvaus (Leibniz, 1996: 282). Adomo kalbos mitas apibendrina Leibnizo požiūrį į kalbą – kalba yra įgimta ir universali, o jos ženklų struktūra iš esmės atspindi pasaulio struktūrą. Losonsky'is išvardija Adomo kalbos bruožus: „gamtos kalba yra įgimta ir universali, nes kažkuria prasme ji būdinga visiems žmonėms. Ji prigimtinė, nes jos sintaksinės ir semantinės savybės yra ne intencionalios žmogaus veiklos, o dievo ar gamtos produktas. Ši kalba nearbitrali, nes kalbiniai simboliai turi vidinę sąsają su savo referentais. Formalios ar fizinės pačių referuojančių simbolių savybės pačios turi prigimtinių, netradicinių santykį su savo referentų savybėmis. Adomo kalba yra tiksli, nes nėra dviprasmiškos, visi terminai ir predikatai turi žymėjimus, visos prigimtinės simbolių savybės perteikia savo denotacijų būtinąsias savybes. Taigi jei ši kalba žinoma, tuomet žinoma ne tik kažkas apie pasaulį, bet ir apie esmines pasaulio savybes. Apart to, iš esmės galima žinoti viską, nes ši kalba suprantamai perteikia viską, ką tik galima perteikti“ (1992: 528). Iš to seka, kad natūrali kalba bent dalimi perteikia nurodomų dalykų esmę, nes skirtingose kalbose matomos tos pačios reikšminės

³ Manytina, kad Leibnizas savo teoriją formavo ne prieštaraudamas Locke'ui, o populiarindamas savo jau suformuotas pažiūras (Brown, 1995: 57). Tuo metu, Leibnizo filosofija buvo gana brandi, tad Leibnizo atsakas veikiau buvo būdas aiškiau apibendrinti savo filosofinių nuostatų visumą poetiškoje formoje (knyga parašyta dialogo forma).

⁴ Taip pat, Leibnizas išveda, kad vokiečių kalboje raidė R nurodo veiksmo intensyvumą ir garsumą, pavyzdžiui: *rheo*, *rinnen*, *rauben*, t. t. Tuo tarpu, raidė L nurodo švelnesnę veiksmo atmainą, taip pat ir reikšmine prasme – *leben*, *laben*, *lieben*, t. t. (*ibid.*: 282).

⁵ Leibnizas sako, kad onomatopoeiški žodžiai imituoja gamtą fonetine prasme, pavyzdžiui, *st* reiškia tylą ar perspėjimą, *hahaha* – šypsojimąsi, *vae* – sielvartą (Leibniz, 1903: 151-152).

šąsajos. Tai reiškia, kad skirtingų kalbų struktūros sutampa, dėl ko manytina, kad ir mąstymo struktūros yra tapačios.

Skirtingų kalbų analizė⁶ Leibnizui parodo, kad kalbose atsikartoja tos pačios tendencijos, tos pačios idėjos, todėl manytina, kad yra tam tikros universalios idėjos, gimti mąstymo principai. Priešingai Locke'o *tabula rasa* ir patyrimu įgytoms idėjoms, Leibnizas sako – „esu už gimtas idėjas ir prieš jo [Locke'o – K. Č.] *tabula rasa*. Mūsų mąstyme yra ne tik gebėjimas, bet ir polinkis pažinimui, iš kurio išvedamas vidinis žinojimas“ (1989a: 285). Remdamasis racionalistine žiūra, Leibnizas mano, kad mąstymas yra pajėgus atverti tikrovę. Čia Leibnizas yra Kartezijaus įtakoje ir pripažįsta, kad abejojantis protas turi gebėti pažinti pats save – mąstyti, permąstyti, spręsti ir vertinti.

Paolo Rossi teigia, kad 17 a. mokslinę savimonę perteikia „terminas *clavis universalis*, 16-17 a. naudotas nurodyti metodą ar visuotinį mokslą, leisiantį pažvelgti už fenomenų šydo, už idėjų šešėlių ir sučiuopti idealią ir esminę tikrovės struktūrą. [Siekiamo – K. Č.] iššifruoti pasaulio abėcėlę, gamtos knygoje perskaityti dieviškojo proto išpaustus ženklus, atrasti pradinių visatos formų ir žmogaus mąstymo struktūros santykį, sukonstruoti tobulą kalbą, galinčią pašalinti visas dviprasmybes ir vietoje ženklų, pastatyti mus tiesioginiame sąlytyje su daiktais ir esmėmis“ (2006: xv). Leibnizas mano, kad *clavis universalis* slypi kalboje – kadangi kalba yra mąstymo išraiška, o mąstymas lemia pažinimą, tinkama kalba turi būti pajėgi atverti tikrovę. Taip Leibnizas dėlioja esminius kalbos principus, kurie galiausiai verčia jį manyti, kad tokia kalba dar nėra išrasta ir turi būti sukonstruota.

Nors Leibnizas pirmiausia susipažino su kombinaciniais kalbos principais, manytina, kad dirbtinės kalbos idėja Leibnizą pasiekė per kunigą Mersenne'ą ir Descartes'ą⁷. Universalios kalbos

⁶ Leibnizas vykdo įvairias etimologines kalbų analizes, kuriomis siekia, pavyzdžiui, išskirti racionalių lotynų kalbos gramatiką, ieško vokiečių kalbos pamatiškumo pagrindimo, kuria kalbų klasifikacijas. Šios kalbų analizės sudaro dalį Leibnizo kalbos filosofijos tyrimų. Rutherfordas teigia, kad gali būti išskiriami du Leibnizo kalbos filosofijos potipiai – natūralių kalbų analizė ir dirbtinės (*characteristica universalis*) kalbos analizė. Nėra aišku, ar šie potipiai tarpusavyje yra suderinami – ar Leibnizas vykdo du atskirus kalbinius projektus (kaip teigia Cassireris), ar tai iš esmės yra vieno kalbinio projekto (matomai, universalios kalbos) siekio tyrimai (šio požiūriu laikosi pats Rutherfordas, taip pat nurodo kitus – Aarsleff, Dascal, Pombo) (Rutherford, 1995b: 248, 265). Kadangi šio darbo tematika apima Leibnizo apiorinį *characteristica* projektą, plačiau į šias kalbų analizes nesigilinama, tačiau laikomasi Rutherfordo požiūrio, kad natūralių kalbų analizė ir *characteristica* projektas sudaro bendrą Leibnizo kalbos filosofijos visumą.

⁷ Pasak Couturato, Leibnizas mini Descartes'o laišką 1678 ar 1679 m. laiške Tschirnhausui (Leibniz, 1903: 27). Leibnizo *Dissertatio* pasirodo 1666 m., taigi tuomet jis dar negalėjo būti susipažinęs su Descartes'o nuostatomis, tačiau tikrai žinojo Lulijų ir Kircherį, kuriuos mini ir *Dissertatio* (Leibniz, 2020: 63).

paieškos buvo bent minimali tuometinio amžiaus mada⁸, todėl nestebina, kad ir Descartes'as buvo susidomėjęs šių paieškų įgyvendinimu. 1629 m. Descartes'as kunigui Mersenne'ui parašo Leibnizui įspūdi palikusį laišką, kuriame kritikuoja jį pasiekusį nežinomą kalbinį projektą, bet ir pasidalina įžvalgomis dėl universalios kalbos siekio⁹. Descartes'ui, universali kalba pirmiausia remiasi į tvarkingą metafizikos projektą, jis mano, kad „tokios kalbos sukūrimas priklauso nuo tikrosios filosofijos, nes kitaip neįmanoma suskaičiuoti visų žmogaus minčių ir ne tik jas atskirti, o sutvarkyti taip, kad būtų aiškios ir paprastos“ (Descartes, cit. pg. Pombo, 1987: 97). Taigi, pirmiausia Descartes'as siūlo tinkamai pertvarkyti metafiziką, o tik tuomet konstruoti galimą filosofinę kalbą. „Bet koks reikšmingas universalios kalbos projektas Descartes'ui įtrauktų visos sąmonės redukciją į paprasčiausius elementus, primityviausias idėjas, taigi, konstruojant pagrįstą universalią kalbą, būtina nurodyti visas paprastas idėjas ir jų tvarką, juos apimančius dėsnius“ (Pombo, 1987: 97). Descartes'as mano, kad pirmiausia reikia nustatyti pamatinius tikrovės elementus, tuomet pagal juos plėtoti kalbą, tačiau Leibnizas mano priešingai, kad tikrovės struktūros atradimo ir filosofinės kalbos plėtojimo projektai vienas kitą papildo, todėl turi būti vystomi šalimais (Subbiondo, 1990: 409). Dalinai prieštaraudamas Descartes'ui, Leibnizas mano, kad konstruojamas universalios kalbos projektas, nors ir nepriklauso nuo metafizikos tobulumo, turi atitikti metafiziką, t. y. universalios kalbos įgyvendinimo laipsnis yra atitinkamas metafizikos tobulinimui, todėl tai reikia daryti lygiagrečiai.

Leibnizo manymu, Descartes'ui nepavyko pasiekti trokštamo tobulumo būtent dėl apleistų universalios kalbos paieškų. Jis būtų įgyvendinęs savo metafizikos projektą, jei tiksliai būtų sekęs leibnizišku *filum meditandi* (Leibniz, 1989b: 152), t. y. jei išėjimo iš metafizikos labirinto ieškotų remdamasis tinkamos kalbos būdu. Leibnizas teigia, kad metafizikai „tarsi gija labirinte būtina tam tikra argumentavimo tvarka, kuri spręstų problemas ne blogiau, nei Euklido metodas sprendžia skaičiavimo klausimus, be to, išlaikytų kasdienei žmonių kalbai nenusileidžiantį aiškumą“ (2022: 144). Dėl to, Leibnizas konstruoja dirbtinę filosofinę kalbą, kurią dažniausiai vadina *characteristica universalis*, kaip lygiagretų metafiziką tikslinantį projektą, išpainiojantį mąstymą ir pateikiantį

⁸ 17 a. būta daugelio universalios kalbos projektų – apart kitų, universalios kalbos užuominos randamos F. Bacono 1605 m. *Advancement of Learning*, 1623 m. *De Augmentis Scientiarum*, G. Dalgarno 1661 m. *Ars signorum*, J. Wilkinso 1668 m. *Essay toward a real character, and a philosophical language* veikaluose.

⁹ Descartes'as rašo: „Manau, kad [...] galima pridėti išradimą tiek primityvių šios kalbos žodžių kūrimui, tiek jos ženklų, kurie būtų išmokti per trumpą laiką, sudarymui ir naudoti šią tvarką, t. y. nustatyti tvarką tarp mūsų minčių, kurios patenka į žmogaus protą, taip pat kaip ji nustatyta tarp skaičių. Ir kaip per vieną dieną galima išmokti vardinti visus skaičius iki begalybės ir užrašyti juos nežinoma kalba, kuri sudaroma begalinio skirtingų žodžių skaičiaus, tą patį galima daryti su visais kitais žodžiais, kurie patenka į žmogaus protą“ (Descartes, cit. pg. Pombo, 1987: 96). Leibnizo *characteristica* pasižymi Descartes'o įvardintais aspektais – minčių tvarkos nustatymu, skaičiaus pritaikymu. Nors manytina, kad Leibnizas rėmėsi šiomis Descartes'o idėjomis, bet jos randamos jau ir Leibnizo *Dissertatio*, vadinasi, prieš susipažįstant su šio laiško turiniu.

specifinę argumentavimo tvarką, racionalaus mąstymo galia panaikinantį bet kokias galimas samprotavimo klaidas.

1. 2. *Characteristica universalis* – Leibnizo dirbtinės kalbos projektas

Donald Rutherfordas teigia, kad Leibnizui „kalba nėra barjeras tarp mąstymo ir tikrovės [...], veikiau – lęšis, kuris priklausomai nuo optiko įgūdžių, iškreipia ar išdidina pasaulio suvokimą“ (1995b: 224). Leibnizas išvelgia pamatinį santykį tarp kalbos ir mąstymo, žodžių ir idėjų, tačiau sutinka su Locke'u tuo, kad pripažįsta kalbos ženklų tendenciją iškreipti tikrovės supratimą. Jei kalba naudojama kaip tikrovės pažinimo įrankis, jos ženklai ir jų struktūra turi sutapti su tikrove, o ne tik ją žymėti. Leibnizas nusprendžia ieškoti būdo išspręsti kasdienės kalbos dviprasmybes, panaikinti *confusio linguarum*, todėl paruošia dirbtinės kalbos projektą, kurį vadina *characteristica universalis*.

Leibnizas sako, kad tai „ne tik logika, bet ir išradimo menas (*ars inveniendi*), ir pažinimo santvarkos metodas (*methodus disponendi*), sintezė ir analizė, pedagogika (*didactica*) ir mokymo mokslas, tai yra noologija, atminties bei mnemonijos menas, *ars characteristica* ar *syntbolica*, filosofinė gramatika, Lulijaus menas, išmintingųjų kabala bei tikra magija“ (Leibniz cit. pg. Rossi, 2006: 191). Tai, kas sudaro *characteristica*, Leibnizas „nurodo ir kaip *ars characteristica* ar kombinatorinį ženklą-meną [*ars combinatoria* – K. Č.], ir kaip *characteristica generalisseu rationalis*, *Spécieuse universelle ou générale*, *combinatoria characteristica*, *Caractère universel* ir *doctrina de Formis abstractae animo*“ (Burkhardt, 1987: 43).

Taigi, kas yra *characteristica universalis*? Pasak Knoblocho, išskiriamos trys sudedamosios *characteristica* dalys – *ars combinatoria*, *ars characteristica*, *ars inveniendi*: „metodiškas pažinimo išplėtimo siekis, t. y. *ars inveniendi*, buvo pagrįstas tinkamu ženklų pasirinkimu – kokį išrado *ars characteristica*. Tuo tarpu, *ars combinatoria* numatė taisykles, pagal kurias šie sukurti ženklai gali būti manipuluojami taip, kad suteiktų naują žinojimą“ (Knobloch, 2010: 289). Nors griežtos atskirties tarp šių sampratų nėra, *ars combinatoria* laikytina formaliu ženklų kombinacijos taisyklių rinkiniu, *ars characteristica* laikytina ženklų pasirinkimo ir pritaikymo menu, o *ars inveniendi* nurodo visos sampratos funkciją ir siekį. Šių trijų sandų sintezė formuoja *characteristica universalis* supratimo visumą.

Tiesiogine prasme, *characteristica universalis* suprantama kaip visuotinis, universalus ženklas. Tokiu būdu, tai yra Leibnizo universalių ženklų teorija. Massimo Mugnai teigia, kad „Leibnizas vartoja lotynišką *character* nurodyti ženklą, kuris būtų naudojamas simbolizuoti žodžiams ir mintims [...]. Todėl *ars characteristica* jis vadina tokį ženklų kūrimo ir tvarkos meną, pagal kurį šie ženklai sutampa su mąstymu, t. y. turi tokį patį santykį koks saisto mintis“ (2018: 178). Ženklų

tvarkos ir mąstymo tvarkos atitikimas tvirtina manyimą, kad *characteristica universalis* turi būti mąstymui tapati kalba.

Iš to seka, kad *characteristica* kaip ženklų teorija yra mąstymo teorija ir jos esminis tyrimų objektas yra ne žodžio ir ženklo, o ženklo ir idėjos ar minties ryšys. Leibnizas išsikelia pirmuosius *characteristica* įgyvendinimo tikslus – atsiriboti nuo perteklinių žodžių reikšmių ir išskirti pagrindines idėjas, sugalvoti tinkamiausią tas idėjas nurodysiančių ženklų formą, išskirti tiksliausią idėjų santykių struktūrą ir priskirti jai tapačią ženklų santvarką. Taigi, išskyrus mąstymui tapačią kalbinę struktūrą, liktų tik rasti tinkamiausią ženklo formą. Kadangi *characteristica* išskirtų konstitutyviuosius mąstymo elementus, būdingus visiems protams, ši kalba būtų universali, t. y. universaliai suprantama visiems žmonėms. Kadangi *characteristica* kalba remtųsi į mąstymo analizę, jos veikimo įgalinimas privestų prie mąstymo patobulinimo, kuriuo atveju „ši kalba bus geriausias proto instrumentas“ (Leibniz, 1903: 157). Leibnizas gali siekti tokio tikslo, nes *characteristica* kaip mąstymo kalba veiks vietoje idėjų naudodama ženklus, kurie suteiks konkretumo savaime neapibrėžtai mąstymo formai. „Šiuo pobūdžiu, ženklas sustiprins proto galias už natūralių jo ribų“ (Gensini, 1992: 110) – leis tyrinėti idėjas, kurios prote dar neegzistuoja.

Leibnizui, *characteristica* įgyvendinimas reikalauja dviejų uždavinių – pirma, išskirti konstitutyviuosius mąstymo elementus, antra, pasirinkti naują ženklų formą. Pirmasis uždavinys iš Leibnizo reikalauja išplėstinės mąstymo analizės. Kadangi vienintelė prieiga prie mąstymo yra kalba, vadinasi reikia pateikti visų esamų sąvokų išklotinę, tuomet iš jų išskirti pačias absoliučiausias, esmingiausias primityvias sąvokas. Šioms sąvokoms priskiriama pasirinkta ženklo forma. Manytina, prie to prisideda ir trečias uždavinys, vykdomas paraleliai – mąstymo struktūros identifikavimas, kuris atkartojamas naujoje *characteristica* ženklų struktūroje. Leibnizas sako, „jei visa tai bus teisingai ir įgudusiai įgyvendinta, turėsime universalų raštą, kuris bus nesudėtingas ir visuotinis, skaitytinas be žodyno pagalbos ir sudarantis sąlygas vienu metu įgyti fundamentalų visa ko pažinimą“ (2020: 187). *Characteristica* įgyvendinimas suteiktų viso žinojimo išsklaidą – viso turimo pažinimo, t. y. visko, kas turi suteiktą sąvoką, sistemizaciją ir klasifikaciją, kurios pagrindu būtų sudaroma enciklopedija, talpinanti pagal reikšmines sąsajas apibrėžtą visą esamą žinojimą.

Ieškodamas tinkamos ženklų formos, Leibnizas ne visai atsitiktinai remiasi į matematiką¹⁰. Pirmiausia, Leibnizas nori pritaikyti matematikos tikslumą, jis mano, kad „svarbiausia matematikos klausimų sėkmės priežastis yra ta, kad jie pasitikrina ir pasitvirtina savaime“ (2022: 144), „tą nuostabų privalumą kol kas teturi naudojami aritmetiniai ar algebros simboliai“ (Leibniz, cit. pg. Eco,

¹⁰ Kartu su *characteristica universalis*, Leibnizas mini ir *calculus ratiocinator*, kuris nurodytų mechaninę ir loginę skaičiavimo struktūrą, pagal kurią galėtų veikti *characteristica*. Kartais, šios sampratos suprantamos sinonimiškai, tačiau manytina, kad jas reikėtų skirti, nes Leibnizas pabrėžia, kad jam „pačiam, kombinacijų menas išties yra kai kas kito [nei algebra – K. Č.] – būtent formų arba panašumo ir skirtumo mokslas“ (1989b: 192).

2001: 257). Matematikoje klaidingos išraiškos akivaizdžios savaime, tačiau kalba negali patikrinti savo išraiškų teisingumo. Negana to, Leibnizas mano, kad matematika (kaip ir muzika) sudaro tam tikrą universalios kalbos pobūdį – Pombo teigia, kad „matematika yra ne tik deduktyvi sistema, pagrįsta savo aksiomų įrodymu ar tiksliu demonstracijos metodu, tačiau ir universalios kalbos, kuri gali išreikšti pasaulį, nes yra izomorfinė jo struktūrai, nes pasaulis pats savaime yra matematiškai sutvarkytas ir sukonstruotas“ (2010: 356). Kitais žodžiais, matematika sudaro tam tikrą vienos sistemos universalią kalbą.

Antra matematinės išraiškos tinkamumo priežastis yra skaičiaus prigimtis. Kadangi *characteristica* turi tiesiogiai pateikti samprotavimo turinį, Leibnizas mano, kad tinkamiausi būtų ženklai, kuriais būtų galima samprotauti lyg skaičiuojant. Tuomet, priėjus bet kokią žmogišką nesutarimą ar įsivėlus į kalbinį neaiškumą, „galėtume sakyti – apskaičiuokime“ (Leibniz, 1951: 51). Šiam siekiui ypač palankus skaičiaus pobūdis, nes pats skaičiaus apibrėžimas apima įvairias, iš esmės, begalines jo tapatybių formas. Manytina, kad Leibnizui „skaičiai yra patogiau iš visų ženklų, pirmiausia dėl to, kad yra glausti ir valdomi, toliau, kad turi fiksuotą ir apibrėžtą tvarką, galiausiai, kad yra neriboti“ (Couturat, Leau, 1903: 8). Negana to, Leibnizas mano, kad pasaulyje galima rasti įvairiausių dalykų – ir tų, kuriems trūksta dalių, ir tų, kurie negali būti išmatuojami – tačiau nėra tokio dalyko, kuris negali būti paskaičiuojamas (1989a: 5).

Identifikuodamas mąstymo struktūrą, Leibnizas vadovaujasi mereologiniu principu, pagal kurį dalys būtinai sudaro visumą, kaip ir visuma visada sudaryta iš dalių. Leibnizui „viskas turi sudėtinę struktūrą, tai yra visumą, kuri gali būti skaidoma į mažesnes visumas, o tuomet į mažiausias sudedamąsias dalis. [...] Paprastu šių dalių kombinacijos procesu, paeiliui galima vėl sukurti visumą (Mugnai, Ruler, Wilson, 2020: 10). Dėl to Leibnizas mano, kad mąstymas yra sudarytas iš paskirų tarpusavyje kombinuojamų elementų, o šią struktūrą atliepia kalbos struktūra. Pagal tai, mereologinis *characteristica* pobūdis leidžia konstruoti tarpusavyje sujungtų sąvokų tinklą, kurių kiekviena esti kažkokiam santykiu su visomis kitomis sąvokomis. Iš esmės, tokia analizė išskiria sąvokas viena kitos atžvilgiu ir nurodo konkrečią jų priklausomybę visoje struktūroje. Leibnizas išskiria sąvokų tipologiją – primityvias¹¹, pačias *tobuliausias*, paprastas sąvokas, sudėtines sąvokas, sudarytas iš kitų (primityvių, paprastų ar sudėtinių) ir paprastas sąvokas, sudarytas tik iš savęs. Išskirdamas primityvių, paprastų ir sudėtinių sąvokų santvarką, toliau Leibnizas bando teikti viso mąstymo analizę – ieško pačių esmingiausių, konstitutyviausių, primityviausių sąvokų, turėsančių jį privesti prie primityviausių idėjų.

¹¹ Manytina, kad visi primityvai yra paprastos sąvokos, tačiau ne visos paprastos sąvokos yra primityvai. Tai reiškia, kad ne visos paprastos sąvokos yra konstitutyvios – tik tos, kurios yra primityvai.

2. CHARACTERISTICA UNIVERSALIS: DIAGRAMATINIO MĄSTYMO ANALIZĖ

2. 1. Mąstymo turinys: idėja kaip mąstymo tendencija

Vykdydamas mąstymo analizę, Leibnizas susitelkia į primityvių sąvokų paiešką. Jis bando atrasti, kurios sąvokos yra pačios primityviausios, o iš jų išskirti, kurios jų žymimos idėjos yra pačios konstitutyviausios. Leibnizas sako, kad „primityvios sąvokos, iš kurių išvedamos visos sudėtinės, bus nurodomos simboliais, o šie simboliai sudarys tam tikrą abėcėlę“ (2020: 187). Tai Leibnizas vadina *alphabetum cogitationum humanarum* – žmogaus mąstymo abėcėle. Leibnizas sako, kad „žmogaus mąstymo abėcėlė yra primityvių arba be apibrėžimo aiškių sąvokų katalogas“ (1903: 435). Iš esmės, ši abėcėlė nurodytų mąstymui pirmines sąvokas, kurių pasekmė būtų pats mąstymo procesas – šie primityvai būtų minčių įvairovės šaltinis.

Kadangi sąvoka žymi idėją, manytina, kad primityvi sąvoka turi žymėti primityvią idėją, todėl tikroji minčių įvairovė būtų sąlygojama idėjų. 1678 m. *Quid sit idea?* Leibnizas rašo, kad „idėja yra kažkas, kas yra mąstyme. [...] Idėją sudaro ne kažkoks veiksmas, bet pats mąstymo polinkis (1989b: 207). Leibnizo manymu, prote yra tam tikri mąstymo polinkiai, jie nepriklausomi nuo juslių, nebent tik tiek, kiek empirinis patyrimas padeda juos savyje atpažinti. Šie polinkiai Leibnizui yra idėjos (McRae, 1965: 186). Leibnizas mano, kad šis polinkis yra įgimtas, kad mąstyme „yra kažkokios idėjos ar principai, kuriuos atrandame turintys, nors patys jų nesuformulavome, kurie mus pasiekia ne per jusles, veikiau, juslėmis yra įsisavinami“ (Leibniz, 1996: 75).

Tokiu būdu, Leibnizas pabrėžia kaip mąstymui idėjos yra įgimtos, tuo pačiu, nėra akivaizdžios savaime. Leibnizas siūlo įsivaizduoti du marmuro blokus – vieną paprastą marmuro bloką palyginti su kitu, kuris savyje turi išvagotas Heraklio formos gijas. Ilgainiui matoma, kad pastarasis, labiau nei pirmasis, iš anksto linkęs įgauti Heraklio pavidalą, nes pats marmuro blokas pasižymi polinkiu tapti Herakliu. Tuo būdu, Heraklio forma marmuro blokui yra įgimta, nors tos formos išgavimas vis tiek reikalauja juslinio ryškinimo pastangų. Taip idėjos ir tiesos mumyse yra įgimtos – ne kaip konkrečios mintys, o kaip polinkiai, būdai, tendencijos, kuriuos dažnai lydi susiję apmąstymai (Leibniz, 1996: 52). Iš to seka, kad idėja, nors yra įgimta, nėra savaime pasiekiamą – juslių ir mąstymo pagalba, ji yra atrandama. Kitais žodžiais, (taip, kaip žmogus negali pasakyti kokia yra jo prigimtis) pačios idėjos nėra prieinamos, tačiau jos formuoja mintis, kurios gali būti pažintos. Nusakydamas idėją kaip polinkį, tendenciją ar siekį, Leibnizas leidžia suprasti, kad idėja nėra mąstymo darinys, veikiau – tai konkretus branduolys, vidinis veikimo principas.

Skirtumas tarp idėjos ir minties, t. y. tarp konkretaus apibrėžto idėjinio branduolio ir to branduolio sudaromos minties pabrėžia Leibnizo pasirinktą mąstymo klasifikaciją. Robert McRae sako, kad Leibnizo idėją galima suprasti ir kaip minčių formą, ir kaip tiesioginį minčių objektą (1965: 186) – Leibnizas teigia, kad „jei idėja būtų tik minčių forma, tuomet ji pradingtų kartu su jos formuluojamomis mintimis, bet kadangi idėja yra minčių objektas, ji gali egzistuoti prieš ir po minties“ (Leibniz, 1996: 109). Pirma, tai reiškia, kad idėjos visada sudaro kažkokias mintis – turimos mintys yra suvokiniai, mąstyme turimų idėjų sintezė, todėl kai žmogus galvoja, iš tiesų jis apmąsto savo mintis, tačiau ne pačias idėjas. Antra, kad šiuo atžvilgiu, idėjos niekada nėra tiesiogiai prieinamos – nebent tiek, kiek įmanoma analizuoti turimas mintis. McRae sako, kad „idėjos ir mintys ar suvokimai yra vienas su kitu susiję kaip veiksmo polinkiai ar galimybės. Tiek idėja (tendencija) ir mintis (veiksmas) nustatomi per išraišką, tad kol idėja apibrėžiama kaip objektas, ji yra išraiška“ (1965: 187). Kadangi turima sąveika tarp idėjų ir minčių, galima teigti, kad mąstymui įgimtos idėjos kiekvieną kartą gali formuoti skirtingas mintis – kiekvienas mąstymo aktas sukuria vis kitą minčių kombinaciją.

Sąvokos ir idėjos sampratas Leibnizas vartoja gana sinonimiškai, tačiau per skirtingas vartosenas nurodo skirtingus jų supratimo lygius. 1686 m. *Discours de metaphysique* (beveik dvidešimt metų prieš atsakymą Locke'ui) Leibnizas rašo, kad „šios sieloje esančios išraiškos, suvokiamos ar ne, vadinamos idėjomis, o tos, kurios yra suformuojamos ar sugalvojamos, vadinamos sąvokomis ar sampratomis“ (Leibniz, cit. pg. McRae, 1965: 187).

Apibendrinant, Leibnizas klasifikuoja mąstymo turinį į dvi kategorijas: pirminiame lygmenyje turimi primityvai, esminiai mąstymo taškai, iš kurių sudaromas visas kitas mąstymo turinys, antriniame lygmenyje yra mintys, kilusios iš primityvų arba kitų minčių kombinacijų. Sąvoka, šiuo atveju, nurodo kažkokį apibrėžimo ar išraiškos įvardijimo būdą, todėl mąstyme yra kaip kažkokios minties apibrėžimo mintis. Tokiu būdu, didžioji dalis sąvokų atsiranda per juslinę patirtį, tačiau Leibnizas sako, kad „klaidinga teigti, kad visos sąvokos atsiranda per jusles, kurios yra išorinės. Mat mano paties ir mano minčių turimos sąvokos, tuo pačiu, ir būties, substancijos, veiksmo, tapatybės bei daugelis kitų sąvokų kyla iš vidinės patirties“ (1989b: 320-321).

2. 2. Mąstymo diagramatiškumas: idėja kaip ženklas

Pastovi idėjų ir minčių sintezė kelia jų išraiškos klausimą. Kadangi visos mintys formuojamos primityvų, mintys tarsi yra jų išraiškos būdas. Pagal tai, sąvokos yra minčių išraiškos būdas. Vadinas, atlikus tinkamą sąvokų kaip minčių kaip primityvų analizę, sąvokos galės būti pateiktos kaip primityvų apibrėžimai ar jų išraiška. Kadangi Leibnizo atveju, sąvoka yra apibrėžimas, kitaip tariant,

žodis, tai primityvų išraiškos „forma yra kalba, kadangi ji, taip pat kaip ir mintys, yra idėjų išraiškos forma (McRae, 1965: 189).

Šiuo atveju, svarbus kalbos kaip ženklų sistemos išraiškingumas, nes „jei kalba turi išreikšti tiesą, yra būtina, kad kalbiniai ženklai būtų ekspresyvūs“ (Kroupa, 2020: 27). Pagal ankstesnį samprotavimą, manydama, kad *characteristica* ženklai turi žymėti primityvus, o ne jų darinius, Leibnizas susieja ženklą su idėja. Leibnizui, ženklas ir primityvi idėja turi būti tapatūs *salva veritate*. To priešastis yra ta, kad Leibnizui „visas žmogaus samprotavimas naudoja tam tikrus ženklus ar simbolius (Leibniz, cit. pg. Bellucci, 2013: 331). Leibnizui mąstymas iš prigimties yra simboliškas¹², o dėl to ir diagramatiškas. 1677 m. *Dialogus* veikėjai teigia, kad mintys negali egzistuoti be žodžių ar kokių kitų simbolių (Kroupa, 2020: 27) – „jei nebūtų jokių ženklų, negalėtume aiškiai nei mąstyti, nei apie tai samprotauti“ (Leibniz, 1989b: 184). Kitais žodžiais, tiesioginis idėjų supratimas negalimas dėl jų primityvumo, todėl ženklai idėjų suvokimo procese yra būtini – tiesiogiai, idėjos yra nepamaštos, jų apmašymas remiasi į jas žyminčio ženklo išraiškingumą.

Mąšymo prigimties simboliškumas matomas Leibnizo pažinimo teorijos tipologijoje. 1684 m. *Meditationes de cognitione, veritate et ideis*, Leibnizas pateikia savo pažinimo kategorizaciją, nurodydamas visus pažinimo ar supratimo būdus: *tamsų*, *aiškų*, kuris arba *miglotas*, arba *tikslus*, šis savo ruožtu – *neadekvatus* arba *adekvatus*, visas pažinimas dar yra *aklas* (simbolinis) arba *intuityvus*. Leibnizas teigia, kad „*tamsus* yra toks supratimas, kurio neuštenka pažinti pateiktam daiktui [...]. Vadinas, pažinimas yra *aiškus* tada, kai aš turiu tai, iš ko galiu pažinti pateiktą daiktą. Šis pažinimas savo ruožtu esti arba *miglotas*, arba *tikslus*. *Miglotas* – kai aš negaliu skyrium išvardyti požymių, kurių užtenka atskirti daiktui nuo kitų, nors tas daiktas iš tiesų turi tokius požymius bei duomenis, į kuriuos galima suskaidyti jo sąvoką. [...] O *tikslus supratimas* yra [...] pagrįstas požymiais ir bandymais, kurių pakanka atskirti jam nuo visų kitų panašių kūnų. Tokį supratimą mes paprastai turime apie tai, kas bendra daugeliui jutimų [...] – žodžiu, apie visa tai, ko turime *nominalinį apibrėžimą*, kuris yra ne kas kita kaip pakankamų požymių išvardijimas. Tačiau galimas ir neapibrėžiamos sąvokos *tikslus pažinimas*; taip esti tuomet, kai sąvoka yra *pirminė*, arba pačios savęs požymis [...]. Kadangi sudėtinėse sąvokose atskiri jas sudarantys požymiai kartais būna aiškūs, tačiau pažinti tik *miglotai* [...], pažinimas yra *tikslus*, tačiau *neadekvatus*. O kai visa tai, kas įeina į tikslią sąvoką, kartu yra pažinta tiksliai arba kai sąvokos analizė visada atliekama iki galo, pažinimas esti *adekvatus*. [...] Pažinimą paprastai vadinu *aklu* arba simboliu – juo naudojamės algebroje, aritmetikoje ir beveik visur. Ir iš tiesų, kai sąvoka labai sudėtinga, negalime iš karto turėti galvoje visų į ją įeinančių sąvokų, o tokį pažinimą, kai tai įmanoma, arba, tiksliau, kiek tai įmanoma, vadinu

¹² Čia ir toliau, simbolio ir ženklo sąvokos vartojamos sinonimiškai, t. y. kaip denotuojanti ir objektą žyminti reprezentacija.

intuityviu. Tikslios pirminės sąvokos pažinimas esti tik *intuityvus*, o sudėtinių sąvokų pažinimas dažniausiai esti simbolinis“ (1986a: 427-428).

Vadinasi, primityvo pažinimas gali būti tik *intuityvus*, t. y. abstraktus ar aklas. Šiuo atžvilgiu, Leibnizas pripažįsta žmogaus proto ribotumą – protas nėra pajėgus apmąstyti per daug abstrakčių, sudėtingų dalykų (sudėtingumą nulemia apmąstomo turinio abstraktumo laipsnis – kuo mintis primityvesnė, kuo sąvoka pirmesnė, tuo jos apmąstymas sudėtingesnis). Vadinasi, tokių sąlyginai paprastų sąvokų kaip, pavyzdžiui, būtis, dievas, laikas ar erdvė pažinimas ir apmąstymas yra tuščias, nes šitų dalykų sąvokos veikiau yra geriausios žmogiškai galimos nei tikros, t. y. galvojame apie kažką artimo dievui ar erdvei, *anselmiškai* tariant – geriausią ką galime įsivaizduoti. Taigi, tokių sąvokų pažinimas veikiau yra *intuityvus*. O „siekdami formuluoti ir išreikšti pakankamai sudėtingas sąvokas ar mintis, esame priversti kreiptis į [...] [ženklus – K. Č.]“ (Mugnai, Ruler, Wilson, 2020: 14). Pažinimo atžvilgiu, ženklai leidžia perteikti sudėtingą ar daugialypę sąvoką paprastoje ženklinėje išraiškoje. Tokiu būdu, tik intuicijai pagavus apibrėžimas apimamas simbolinėje formoje ir vietoje iš esmės bevertės neapibrėžiamų sąvokų paieškos, turima pakankama paprastos sąvokos *simbolizacija*.

Manytina, kad ženklo ir idėjos tapatinimas pabrėžia esmines *characteristica universalis* nuostatas – Rossi teigia, kad *characteristica* remiasi manymu, kad „1) idėjos gali būti analizuojamos ir įmanoma sukonstruoti paprastų ir sudėtinių sąvokų katalogą ar abėcėlę; 2) idėjos gali būti simboliškai reprezentuojamos; 3) yra įmanoma reprezentuoti idėjų santykius ir radus tinkamas taisykles jas kombinuoti“ (2006: 177). Iš to seka Leibnizo manymas, kad idėjos gali būti sistemizuojamos ir klasifikuojamos. Taip pat, idėjos yra atviros, t. y. turi išraiškos formą, todėl gali būti žymimos ženklais. Galiausiai, kad idėjų santykiai gali būti reprezentuojami ir pažįstami pagal jų ženklinę išraišką. Apibendrinus – idėjos iš prigimties reikalauja reprezentacinės išraiškos formos, nes pačios idėjos tiesiogiai nesireiškia.

Ženklo ir idėjos sutapatinimas pažinimo procese leidžia Leibnizui samprotauti apie idėjas, *salva veritate* naudojant ženklus. Tokiu būdu, vietoje nepažinių primityvų ar itin sudėtingų idėjų, mąstoma tik ženklais. Mugnai teigia, kad esminis *characteristica* taškas yra būtent primityvių idėjų denotacija kažkokiu paprastu duotos abėcėlės [ženklų sistemos – K. Č.] ženklu, ką padarius galima reprezentuoti kiekvieną sudėtinę idėją kaip šių ženklų kombinaciją, taip pateikiant tam tikrą vaizdinę kalbą, kuri pateikia bet kokios idėjos vidinę struktūrą (2018: 177). Tokiu būdu, primityvui priskirtas ženklas yra geriausia tos idėjos reprezentacija – Leibnizui, perskyra tarp ženklo ir jo pažymėtos idėjos būtų beveik neįžvelgiama, nes „išreiškiamo dalyko idėja būtų sudaryta iš kitų dalykų idėjų, todėl daikto išraiška privalėtų būti sudaryta tų kitų dalykų ženklų“ (Leibniz, cit. pg. Knobloch, 2010: 290).

Išskirdamas ženklų įtaką, Leibnizas pabrėžia diagramatišką mąstymo pobūdį – tai, kad didžiąją dalį laiko, samprotaujama naudojant ženklus, o ne idėjų ar minčių apibrėžimus. Kitais žodžiais, kad mąstymo turinys retai būna konkretus ir apibrėžtas. Dažniausiai mąstymas yra aklas,

vadovaujasi *cogitatio caeca*¹³: „akla mintimi Leibnizas vadina bet kokią mintį, kuri buvo sukurta žodžių ar kitų simbolių. Tokia mintis akla, nes pasitelkus žodžius ar bet kokius kitokius simbolius, patys savo minčių nematome, jos lieka paslėptos po materialiais šnekamaisiais ar rašytiniais, ar bet kokiais kitais ženklais“ (Mugnai, Ruler, Wilson, 2020: 13-14). Pagal Leibnizo terminiją, akla mintis iš esmės yra simbolinė mintis, o jos pasitelkimas apibendrina Leibnizo poziciją idėjų pažinimo atžvilgiu – „turime primityvų idėjas, o sudėtinių (idėjų – K. Č.) turime tikrai ženklus“ (Leibniz, cit. pg. Picon, 2008: 215). Tuo Leibnizas teigia, kad visos iš primityvų kilusios minčių kombinacijos mąstymui jau yra ženklintos, pavyzdžiui, per kalbą apibrėžus sąvoką. Tai reiškia, kad žmogus dažniausiai mąsto apie ženklus, pavyzdžiui, apie sąvokas, bet ne apie idėjas.

Pavyzdžiui, įsivaizduojant trikampį, dar gebama konkretizuoti iš trijų kampų ir juos jungiančių linijų sudarytą vaizdinį, t. y. trikampio sąvoka nurodytų patį trikampį, tačiau kaip būtų su dešimtkampiu, šimtakampiu? Leibnizas sako, kad „mąstydamas apie tūkstantkampį, arba daugiakampį [...], aš ne visuomet galvoju apie kraštinės prigimtį [...], bet mintimis vartoju tuos žodžius (jų prasmė protui yra tamsi ir suvokiama tik iš dalies) vietoj idėjų, kurias turiu apie tuos dalykus, nes prisimenu žinaš šių žodžių reikšmę, o jų paaiškinimas šiam apmąstymui nėra būtinas“ (1986a: 428). Taigi, jeigu minčių objektas yra itin abstraktus, pavyzdžiui, tūkstantkampis, tuomet mąstoma apie tūkstantampio sąvoką, t. y. grynai kalbinį apibrėžimą (tūkstančio kampų ir kraštinių formą), tačiau ne apie jo idėją *par excellence*.

Iš to seka, kad mintys kaip ženklai sudaro beveik visą mąstymo turinį, nes pastoviai svarstoma apie juos, o ne apie primityvias ar joms artimiausias idėjas. Dėl to, manytina, kad beveik visos mūsų mintys yra *cogitationes caecas* – Stefano Gensinis teigia, kad „vienintelė išeitis [suprasti – K. Č.] būtų išnaudoti simbolines ženklų savybes ir manipuliuoti kognityvine medžiaga apie ją tiksliai nemąstant“ (1992: 109).

2. 3. *Characteristica universalis* idėjų ženklinimo būdas

Susiedamas idėjas ir ženklus, Leibnizas plėtoja diagramatinę mąstymo prigimtį ir gali teigti, kad neaiškaus samprotavimo, netikslių minčių išraiškų priežastis yra sąlygojama netinkamos kalbos struktūros ir netinkamos ženklų formos. Taigi, siekiant kuo tikslesnės mąstymo formos, Leibnizas

¹³ Leibnizo tekstuose randama įvairių sinonimiškų šios išraiškos formuluočių – dažniausiai Leibnizas mąstymą be konkrečių idėjų įvardijo kaip akla mintį (*cogitatio caeca, pensée sourde*), kitais kartais, kaip akla pažinimą (*cognitio caeca*), tariamą pažinimą (*cognitio suppositiva, connaissance suppositive*), tariamą sąvoką (*notio suppositiva*) ar akla konceptą (*conceptus caecus*) (Esquisabel, 2012: 2).

pasitelkia *characteristica universalis*, turėsančią sistemingai įsteigti idėjas atitinkančią ženklų formą ir tinkamą ženklų kalbos struktūrą.

Leibnizas mano, kad *characteristica* bus sudaryta ženklų, kurie bus artimi arba tapatūs žymimoms idėjoms, o *characteristica* ženklų sudaroma kalba struktūriškai bus tapati mąstymui. *Characteristica* bus izomorfiška mąstymui – tai reiškia, kad jei mąstyme išskiriamos paprastos ir sudėtinės idėjos, tai ir kalboje bus išskiriami paprasti ir sudėtiniai ženklai. Tuomet ženklų tarpusavio santykiai bus lygiaverčiai tapatūs idėjų ir minčių tarpusavio santykiams, o ženklų kombinacijos atitiks idėjų kombinacijas.

Pirmasis Leibnizo etapas yra primityvų nustatymas. Dėl savo abstraktumo laipsnio, jie pažįstami tik intuityviai, t. y. instinktyviai, be detalios ar aiškios eksplikacijos. Tačiau, kadangi jie yra įgimti, tai turi būti prieinami bent kažkokiu laipsniu. Nustačius primityvus, jų ženklinimas būtų tapatus primityvų santvarkai, o ženklų kombinacijos parodytų visas galimas primityvų kombinacijas. Visgi, primityvų paieška Leibnizui buvo nesėkminga – Leibnizas supranta, kad nėra būdo užtikrinti, kad primityvas yra pasiekiamas. Kadangi tai netrukdo analizuoti kitų sudėtinių sąvokų ir iš jų išvesti mažiau sudėtinės, Leibnizas nusprendžia „vartoti sąvokas, kurios mums yra pačios bendriausios ir kurias galime laikyti „pirminėmis““ (Eco, 2001: 254). Tokiu būdu, įvardijamas tariamas primityvas – galima manyti, kad žmogaus, gyvūno, dievo sąvokos yra primityvios, ar tikrai primityvesnės nei vyro ar šuns sąvokos. Pats Leibnizas nepateikia konkrečių primityvių sąvokų apibrėžimų sakydamas, kad „negalima nurodyti dalykų, kurie neturi jokių bendrų požymių“ (Leibniz, cit. pg. Gueroult, 1946 : 300). Kadangi primityvai yra abstraktūs, jie neturi jokių tarpusavyje pasikartojančių savybių, šia prasme, jų apibrėžimai yra izoliuoti.

Taigi, kuriama *characteristica* mechanika prisiima tariamas primityvias sąvokas ir toliau užsiima paprastesnių (sudėtinių) sąvokų klasifikacija (pagal ankstesnius pavyzdžius, tai būtų žmogus vyras Dominykas, gyvūnas šuo Kaizeris, dievas Perkūnas). Pagal tai manytina, kad apibrėžiant gyvūno sąvoką, nebūtina žinoti jos pačios apibrėžimo – sėkmingai ji skirstoma į jos visumą sudarančias dalis. Klasifikacijos eigoje matoma sisteminė pažinimo schema, pagal kurią gaunamas orientacinis primityvios sąvokos apibrėžimas (galima pasakyti, kad šuo, dramblys ir arklys yra gyvūnai, nors negalima pasakyti, kas yra gyvūnas). Atlikus visų bendriausių sąvokų analizę, lieka priskirti tinkamą ženklų formą.

Antrasis *characteristica* etapas – ženklų priskyrimas. Dėl beribės skaičiaus prigimties, didžioji dalis galimų ženklų formų yra skaitinės išraiškos, tačiau dažnai Leibnizas bando priskirti ir raides, taip siekdamas išgauti šnekamosios kalbos pobūdį.

Balsės ir priebalsės su skaičiais Leibnizas sieja 1678 m. *Lingua Generalis*. Čia, priebalsiai nurodo skaičius, o balsės nurodo dydį: $a - 1, e - 10, i - 100, o - 1000, u - 10000; b - 1, c - 2, d - 3, f - 4, g - 5, h - 6, l - 7, m - 8, n - 9$. Tuomet išraiška 81374 būtų užrašoma *bodifalemu* ar *mubodilefa*

(t. y. aštuoniasdešimt tūkstančių (*mu*), vienas tūkstantis (*bo*), trys šimtai (*di*), septynios dešimtys (*le*), keturi vienetai (*fa*)) (Leibniz, 1903: 278).

1679(?) m. *De synthesi et analysi universalis seu arte inveniendi et judicandi* Leibnizas vadovaujasi ženklų kombinacijos principais, nurodytais dar 1666 m. *Dissertatio de Arte Combinatoria*. *Dissertatio* Leibnizas rašo – jei keturios primityvios sąvokos ženklinamos *a, b, c, d*, iš keturių ženklų bus išvedamos dvidešimt keturios dvinarės jų kombinacijos, *ab, ba, ac, ca, ad, da*, ir t. t. (2020: 225). *De synthesi et analysi* Leibnizas išplečia dvinares kombinacijas į trinares operacijas – *abc, bcd, cda*, ir t. t. (1989b: 229). Toliau, Leibnizas pateikia ženklų kombinavimo eksperimentą: yra rūšis *y*, kurios idėja yra *abcd*; *ab* pakeičia *l*, *ac – m*, *ad – n*, *bc – p*, *bd – q*, *cd – r*; tuomet, *abc* keičiama *s*, *abd – v*, *acd – w*, *bcd – x*. Visos šios kombinacijos sudaro *y* predikatą, bet jį pakeisti gali tik šie – *ax, bw, cv, ds, lr, mq, np* (*ibid.*: 229). Antru etapu, sudaromos šių pirminių kombinacijų antrinės kombinacijos.

1679 m. *Elementa characteristicae universalis* Leibnizas sako, kad „ženklų konstravimo taisyklė yra tokia: kiekvienam terminui (tai teiginio subjektui arba predikatui) priskiriamas skaičius, ir kiekvienas terminas turi jį atitinkantį skaičių, gautą iš kitų terminų skaičių sandaugos. Pavyzdžiui, jei gyvūno terminas išreikštas skaičiumi 2 (arba *a*), o racionalumo terminas – skaičiumi 3 (arba *r*), tuomet žmogaus terminas matuojamas skaičiais 2, 3, tai yra 6, arba 2 ir 3 sandauga (arba *ar*)” (Leibniz, 1903: 42). Čia, Leibnizas išties pateikia būdą kaip apskaičiuoti dalykų apibrėžimus. Leibnizas mano, kad „idėjų struktūra yra analogiška aritmetinei daugybai, o jos išskaidymas į paprastus elementus yra analogiškas skaičiaus išskaidymui į jo pagrindinius veiksnius. Todėl tinkama paprastas idėjas ženklinoti pirminiais skaičiais, o iš jų sudarytas sudėtinės idėjas – atitinkamų pirminių skaičių sandauga“ (Couturat, Leau, 1903: 23). Tokiu būdu, *characteristica* iš esmės mechaniškai gali apskaičiuoti visų sąvokų skaičius, o šių skaičių aritmetiniais veiksmis nustatyti sąvokų tarpusavio santykius. Pavyzdžiui, jei beždžionė žymima skaičiumi 10, matoma, kad „beždžionės sąvokoje nėra žmogaus sąvokos, ir atvirkščiai, pastarojoje nėra beždžionės sąvokos, nes nei 10 negalima be liekanos padalyti iš 6, nei 6 iš 10” (Leibniz, cit. pg. Eco, 2001: 252).

Iš šių pavyzdžių matoma, kad ženklais pakeitus sąvokas, *characteristica* neiškreipia jų tarpusavio santykių. Šio proceso eigoje, vykdoma analizė pateikia visų sąvokų ir jų tarpusavio sąsajų išklotinę. (Tariamais) primityvams priskirdamas tapatų ženklą, Leibnizas pateikia tokią kalbos santvarką, kurios forma savaime parodo santykius tarp sąvokų, o taip ir tarp minčių bei idėjų. Todėl iš ženklų kombinacijos akivaizdus visų idėjų ir minčių sudarymo būdas. Šis akivaizdumas atskleidžia ne tik vidinę ženklų tarpusavio tvarką, bet ir atidengia reikšmines sąsajas, t. y. atskleidžia kaip susiformavo prasminis sąvokos branduolys. Net jei sąvoka mąstymui yra per sudėtinga, ženklai vis tiek parodo jos vidinę struktūrą – tokiu atveju, apibrėžimas galimas net pilnai nesuvokiant sąvokos reikšmės.

Tokiu būdu Leibnizas pabrėžia pozityvią *cogitatio caeca* pusę – aklo samprotavimo įgalinimas suteikia prieigą prie išsamesnio pažinimo¹⁴. Tuo labiau, kad kaip ir kiekvienoje kalboje, ženklų (žodžių) išreiškimas dažniausiai vyksta instinktyviai, tačiau dėl to ir netiksliai, o Leibnizas siekia išraiškų tikslumo, todėl *characteristica* turi būti efektyvi ir samprotauti ženklais be pastovaus jų kombinacijų reikšmių apibrėžimo. Pombo teigia, kad „pastovus naudojamų ženklų reikšmės apmąstymas *de facto* yra neįmanomas, kadangi tai *de jure* trukdytų [apmąstymo – K. Č.] griežtumui ir išradingumui [...]. Tai yra esminis Leibnizo *cogitatio caecae* taškas“ (Pombo 2010: 360). Tai reiškia, kad efektyvaus mąstymo procese nėra kada peržiūrėti kiekvieno naudojamo ženklo, vadinasi, to ženklo žymimos idėjos reikšmės. Aklo samprotavimo simbolizavimas iš esmės mechanizuoja pažinimą, nes naudojant ženklus, galima pažinti mechaniškai, t. y. automatiškai.

Dėl to, taip svarbu turėti tinkamą ženklų formą, nes „kuo ženklai tikslesni, t. y. kuo geriau perteikia [žymimo – K. Č.] dalyko santykius, tuo jie naudingesni. Kai jie perteikia visus dalykų tarpusavio santykius [...], tuomet dalyke nėra nieko, kas negali būti suprasta per ženklus“ (Leibniz, cit. pg. Kroupa, 2020: 28). Tokiu būdu, Leibnizas skiria savo projektą nuo kitų universalios kalbos projektų. Pasak Leibnizo, ankstesni sumanymai stokoja tvirtumo – jis teigia, kad dar „niekas nebandė siekti kalbos ar charakteristikos, kuri įtrauktų tiek atradimo meną, tiek sprendimo meną, t. y. kurios ženklai ar simboliai atliktų tokią pačią paskirtį, kurią aritmetiniai ženklai atlieka skaičiams, o algebros ženklai – abstraktiems dydžiams“ (1989b: 222). Leibnizo manymu, kuriama universali kalba turi atrakinti kas slypi mąstyme – demonstruoti turimas reikšmes, apskaičiuoti nežinomuosius (iš to, kas žinoma, išvesti tai, kas nežinoma), o taip skaičiuojant, demonstruoti ir visas kitas galimas reikšmes. Nors Leibnizui nepavyksta išskirti mąstymo primityvų, o todėl ir patikrinti ar jo ženklų forma yra tinkama, samprotavimo apie universalią kalbą eiga atveda Leibnizą prie ženkliai svarbesnių įžvalgų – *characteristica universalis* analizės nurodomo *a priori* kalbos pobūdžio, įgalinančio Leibnizą pereiti iš konkretaus kalbos pritaikymo klausimo į *a priori* apibrėžtumo problemą.

¹⁴ Aklas ženklų teikiamas samprotavimas geriausiai įgalinamas Leibnizo binarinėje sistemoje, viską suskaidžius į 0 ir 1. Eco teigia, kad dar 1679 m. „*De organo sive arte [magna – K. Č.] cogitandi*“ ieškodamas riboto minčių, iš kurių kombinacijos kiltų visos kitos, skaičiaus, [Leibnizas – K. Č.] aptinka būtiną kombinacinę matricą tarp dievo ir niekio, esamybės ir trūkumo“ (Eco 1984: 23). Leibnizas dar labiau abstrahuoja universalios kalbos išraišką, pasilikdamas tik binarinį skaičiavimą, nulius ir vienetus. Šioje sistemoje, 0 žymi nieką, o 1 – dievą. Tokiu būdu, binarinė kalbos kombinacija nurodytų kur kažkas yra, ir kur nėra. Umberto Eco teigia, kad „tie binariniai skaičiai 1 ir 0 tikrai yra aklieji simboliai, ir jų sintaksinis valdymas leidžia daryti atradimus dar prieš suteikiant jų sekoms kokią nors prasmę“ (2001: 262).

2. 4. *Characteristica universalis* aprioriškumas

Characteristica universalis kuria tobulą kalbą, kuri išskiria mąstymo primityvus, jiems priskiria ženklus, o tuomet gali lyg skaičiuojant pateikti visas galimas primityvų ir jų sudaromų minčių kombinacijas, taip pateikiant išplėstinę viso mąstymo kategorizaciją ir sistemizaciją. Tokiu būdu, turimų ženklų struktūra apibrėžia ne tik visas esamas sąvokas, bet ir tokias galimas kombinacijas, kurios dar nėra žinomos ir anksčiau nebuvo patirtos, o *characteristica* kalba yra apriorinė. Apibrėždama sąvokas iki patyrimo, *characteristica* patvirtina savo kuriamąją, išrandamąją funkciją, yra per analizę ir sintezę veikiantis *ars inveniendi*.

Referuodamas Leibnizą, Couturatas sako, kad „išradimo menas seka trimis principais. Pirmas, kad žinotume dalyką, būtina apsvarstyti viską, kas jam būdinga, kas atskiria jį nuo kitų. Tai vadiname apibrėžimu, prigimtimi, sudaromąja savybe. Antra, turime taikyti pirmąjį principą kiekvienai būsenai ar viskam, kas sudaro prieitą apibrėžimą, taigi, ieškoti kas sudaro sudarymą. Trečia, užbaigus šią analizę, turimas tobulas aptariamo daikto pažinimas“ (Couturat, 1901: 181).

1679(?) *De synthesi et analysi* Leibnizas pateikia analizės ir sintezės metodiką. Pirmiausia, Leibnizas mano, kad kai daiktas jau yra duotas, analizė yra tinkamiausia (1989b: 233) – jei daiktas gali būti pažįstamas juslėmis, tinkamiausia analizuoti jo jau turimas savybes. Todėl pirmasis Leibnizo žingsnis yra apibrėžti analizės metodą, kuris pateiks visų dalyko savybių išskleidimą, nurodys visas jį sudarančias savybes bei tų savybių pobūdžius – apibrėš analizuojamą dalyką.

Antras *ars inveniendi* procesas – sintezė. Kadangi *ars inveniendi* yra *characteristica universalis* funkcija, o atliekama analizė galiausiai turi įtraukti ženklų pritaikymą, Leibnizas mano, kad šiam etapui sintezė parankesnė. Pasak Leibnizo, kombinacija ar sintezė geriau atranda dalyko paskirtį, pavyzdžiui, magnetinės adatos pritaikymą kompasui (1989b: 233). Taigi, sintezė jau remiasi į prieš tai atliktą analizę, kuri nurodo dalyko savybes, pagal kurias vėliau gali būti sintezuojami nauji jų pritaikymo būdai. Kadangi tai atliekama iki juslinio patyrimo, sintezė dalyką nurodo *a priori* – tai reiškia, kad per sintezę išvesto dalyko pritaikymas yra savaiminis ir akivaizdus, jau turima visa jį sudarančių savybių išskaida, nors pats dalykas neturimas.

Apibendrinus, analizė išskiria visus egzistuojančius dalykus ir nurodo kaip jie sudaryti, kokia jų savybinė sudėtis, o sintezė iš naujo sudeda gautas savybes ir taip gauna naujus dalykų apibrėžimus, taigi, naujus dalykus. Kitais žodžiais, analizė užtikrina primityvų abėcėlės konstrukciją, kurią turint, sintezės ar kombinacijų pagalba galima iš naujo, *a priori* aiškinti dalykų prigimtį pagal jų priežastis (Couturat, 1901: 182).

Ženklaish tyrinėdama idėjas, kurios prote dar nesusiformavusios, *characteristica* patvirtina savo metodinės struktūros tobulumą – vidinio proceso cikliškumą. Pastovi analizė užtikrina begalinį pradinių analizuojamų komponentų skaičių, pastovi sintezė užtikrina begalinį pradinių sintezuojamų

komponentų skaičių – analizė analizuoja sintezę, kuri sintezuoja analizę, taigi, analizė ir sintezė kartojamos mechaniškai *ad infinitum*.

Begalinės analizės ir sintezės reikalavimas sudaro vieną Leibnizo projekto nesėkmės priežasčių. Pagal ankstesnį apibūdinimą, *characteristica* pastoviai yra tarp analizės ir sintezės: pirmoji analizė vykdoma išskiriant primityvus, tuomet vykdoma pirmoji sintezė – primityvai ir jų kombinacijos iš naujo perjungiami; tačiau tuomet vykdyta analizė negali būti laikoma baigtine, nes kalba yra gyva – ji pastoviai kinta, dėl to *characteristica* turi įtraukti ir natūralioje kalboje įvykusius pokyčius, tuo labiau, per pirmąją sintezę gautos kombinacijos vėl turi būti įtrauktos į analizės sąrašą ir iš naujo kombinuojamos. Tuomet, procesas kartojamas mechaniškai ir amžinai. Jį jau vykdo šiandieniniai kompiuteriai, tačiau Leibnizo amžiuje tai dar buvo neįgyvendinama.

Antroji Leibnizo projekto nesėkmės priežastis yra apibrėžimo pritaikymas visoms gautoms kombinacijoms. Kadangi vykdomas begalinis procesas, gaunamas milžiniškas apibrėžimo reikalaujantis sąvokų skaičius. Problema ta, kad sąvokos apibrėžiamos pagal patyrimą, taigi nėra aišku, kaip Leibnizas planavo mechaniškai gauti kiekvienos sąvokos apibrėžimą. Galima manyti, kad tokiu atveju Leibnizas kėlė tapatybės nustatymo klausimą, kuri planavo apspręsti pasitelkęs esminius tapatybės¹⁵ ir neprieštaravimo principus, užtikrinančius elementų tarpusavio harmoniją: tapatybės principas teigia, kad dalykai negali būti panašūs ar tapatūs savo savybėmis (Leibniz, 1989b: 308), vadinasi, negalima turėti kelių dalykų, kurie yra identiški savo savybėmis ir nėra tapatūs, o neprieštaravimo principas užkerta kelią samprotavimo klaidoms, nes „laikome esant klaidinga tai, kame glūdi prieštaravimas, o teisinga – tai, kas yra priešinga arba prieštarauja tam, kas klaidinga“ (Leibniz, 1986b: 444) – Leibnizas rašo, kad „A yra A, arba A nėra -A, jeigu A yra B, klaidinga, kad A nėra B, ar A yra -B. Taip pat, viskas yra kuo yra, viskas yra panašu arba lygu sau pačiam, niekas nėra daugiau ar mažiau už save“ (1989b: 267). Jeigu skiriama kuo ir kaip A yra A ar A nėra B, vadinasi turimas baigtinis A ir B savybių apibrėžimas. Šie apibrėžimai iš esmės yra visko, kas būdinga A ar B išvardijimas. Tai Leibnizas vadina nominaliniu apibrėžimu. Pati baigtinio išvardijimo galimybė suponuoja, kad A ar B yra baigtiniai ir nekintantys, t. y. apimantys visas modifikacijas ir konfigūracijas (detaliau tai matoma Leibnizo substancijų teorijoje, kai jis sako, kad substancija apima visas savo praeities, dabarties ir ateities formas (žr. 1989b: 268)). Tokiu būdu, visa tikrovė yra įvairių tapatybių ir sutapimų (anti-prieštaravimų) struktūroje, kurioje pasaulio elementai yra bendroje

¹⁵ Leibnizas mini du tapatybę skiriančius principus – neatskiriamųjų tapatybės principą (*identity of indiscernables*), dažnai vadinamą Leibnizo dėsniu ir klasikinį tapatybės principą, pagal kurį *A yra A*. Leibnizas sako, kad „gamtoje negali būti du individualūs daiktai, kurie skiriasi tik skaičiumi [...]. Todėl Tomo Akviniečio pastebėjimas apie atskirus protus, kurie, jis teigė, niekada nesiskiria tik skaičiumi, privalo būti taikomas ir kitiems dalykams. Niekada nėra dviejų kiaušinių, dviejų lapų [...], kurie būtų visiškai vienas kitam panašūs. Todėl visiškas panašumas randamas tik nepilnose ar abstrakčiose sąvokose [...]“ (1989b: 268).

sistemoje. Kadangi Leibnizas mano, kad dalykas visada apima visas savo savybes, t. y. „visada, kiekviename teisingame teiginyje, būtiname ar atsitiktiniame, universaliame ar vienatiniame, predikato sąvoka kažkoku būdu yra subjekte. *Predicatum inest subjecto*, kitu atveju nežinau, kas yra tiesa“ (1989b: 337), vadinasi galima pateikti kiekvieno dalyko sąvokos apibrėžimą, kuris pilnai parodo viską, kuo tas dalykas yra. Tai reiškia, kad kiekvienas dalykas išties yra tapatus savo sąvokai, o kadangi turimos visos savybės, pagal jų panašumą ir skirtumą galima išskirti visas tikrovę sudarančias tapatybes į ontologinę hierarchiją. Kadangi remiantis šiais principais negalima išvesti nieko prieštaringo ar sau netapataus, viskas, kas teisingai išvesta, yra galima, o tai iš esmės reiškia, kad tapatybės nustatymas yra apriorinis veiksmas, nes išvedami apibrėžimai, kurie dar nebuvo faktiškai įrodyti. Tačiau toks samprotavimas Leibnizui leidžia apibrėžti tik teorines tapatybes ir nepanaikina juslinio pažinimo būtinybės. Dėl to Leibnizą kritikuoja ir Umberto Eco, kuris sako, kad *characteristica* „pajėgi išreikšti ne pasaulio visumą, o tik kai kurias *proto tiesas*. Toji kalba negalėjo tapti universalia kalba, nes nebuvo tinkama reikšti tai, ką išreiškia visos natūralios kalbos, – *faktų tiesas*, empirinių įvykių aprašymus“ (2001: 263). Šiuo atveju, *characteristica* išveda tik logiškai galimus sąvokų variantus, nebūtinai atitinkančius faktinį empirinį patyrimą. Leibnizas teigia, kad „tobulam žinojimui nepakanka nominalinių apibrėžimų, jei iš kitur nėra aišku, kad apibrėžtas daiktas yra galimas“ (1986a: 429). Todėl reikalingas ir realinis apibrėžimas, iš kurio būtų aišku ar daiktas yra galimas (*ibid.*: 429).

Taigi, nors analizė ir sintezė sudaro *characteristica* veikimo pagrindą – analizė pateikia primityvų išvedimo būdą, o sintezė užtikrina šių primityvų rekombinaciją ir kartu visų aptariamų dalykų apibrėžimą – Leibnizas turi užtikrinti realinio apibrėžimo gavimą (matyti, kad dalykas išties yra galimas). Pagal *characteristica* principus, primityvams priskyrus ženklus ir tuomet atlikus tų ženklų sintezę, išvedamas dalykas yra žinomas *a priori*, galimai neturint realaus to dalyko atitikmens – sintezė demonstruoja visas galimybes. Taigi, „nurodžius kiekvieną primityvų terminą kokiu paprastu duotos abėcėlės simboliu, galėsime kiekvieną sudėtinį terminą perteikti tų simbolių kombinacija, taip įsteigdami tam tikrą, bet kokio termino vidinę struktūrą parodančią vaizdinę kalbą“ (Mugnai, 2018: 177).

Iš to seka, kad *characteristica* kalba yra ideografinė ir piktografinė – užtikrinamas tapatumas ne tik tarp ženklo ir idėjos, bet ir tarp ženklo ir jo formos, dėl ko ženklo forma savaime perteikia ženklo reikšmę (pavyzdžiui, raudonas ženklas reiškia draudimą). Leibnizas teigia, kad „ši *characteristica* tiksliai ir aiškiai reprezentuotų mūsų mintis, o jei mintis būtų sudaryta iš paprastesnių, jos ženklas taip pat būtų panašiai sudarytas. [...] Kadangi paprastosios mintys yra *characteristica* elementai, o paprastosios formos yra visų daiktų šaltinis, manau, kad visos paprastosios formos tarpusavyje yra suderinamos“ (1989a: 240).

Vadinasi, primitivių sąvokų išskyrimas kaip žmogaus mąstymo abėcėlės formulavimas pateikia pilną mąstymo išsklotinę, kurios pagrindu tampa akivaizdžios konstitutyvios mąstymo idėjos. Išplėtus *characteristica* aprioriškumą paaiškėja, kad jos vykdoma sąvokų sintezė atskleidžia visa, kas galima, t. y. nurodo visas sąvokų žymimų idėjų galimybes. Tačiau taip, *characteristica* tiria ne tai, kas yra, o tai, kas galima. Gueroultas sako, kad „suprantame, kad visatoje negali būti tokių paprastų [primitivių – K. Č.], kurie tampa egzistencija, [...] nes jie priklauso galimybių plotmei [...]“ (1946: 301).

Characteristica veikia tarp aktualumo ir potencialumo, jos aprioriškumas pasireiškia tuo, kad nurodo galimą tikrovės potencialą. Kadangi neaišku, ar potencialumas gali būti konkrečiai apibrėžtas, „Leibnizas gali neigti, kad paprastas [primitivas – K. Č.] kažkada bus duotas ir tuo pačiu jo paiešką priskirti kaip idealų mokslo siekį“ (*ibid.*: 301). Kadangi prieinamas *characteristica* įsteigiamas perėjimas iš potencialumo į aktualumą, iš realaus į tikrą, manytina, kad tai turi pasitvirtinti tikrovės analizėje, todėl tolimesnė „primitivių sąvokų paieška yra būtent substancijos ir jos modų priežasčių tyrimas“ (*ibid.*: 301).

3. *CHARACTERISTICA UNIVERSALIS*: TIKROVĖS GALIMYBIŲ ANALIZĖ

3. 1. Mąstymo ir tikrovės tapatumas: idealistinė Leibnizo metafizika

Characteristica universalis remiasi manymu, kad kalba gali pažinti tikrovę, o esminis to pažinimo vykdymo principas yra mąstymą ir tikrovę sutapatinantis Leibnizo idealizmas¹⁶. Viena esminių Leibnizo metafizikos savybių yra pamatinis mąstymo ir tikrovės santykis, įgalinantis visapusišką tikrovės priklausomybę nuo mąstymo. Todėl *characteristica* analizės laukas išplečiamas į tikrovės plotmę.

Tikrovės priklausomybę nuo mąstymo pirmiausia pagrindžia tikrovės sampratos dvilypumas. Hans Burkhardtas teigia, kad 17 a. filosofai tikrovę suprato dvilype prasme – pirma, kaip dievui, ypač jo mintims ir veiksmui būdingą tikrovę, tai, kas vadinama metafizika, antra, kaip pasaulio tikrovę, t. y. substancijų ir jų bendrųjų savybių tikrovę (1988: 183). Pastaroji Leibnizo vadinama ontologija – tai yra „visko arba nieko, buvimo arba nebuvimo, daikto arba to daikto būdo, substancijos arba aksidencijos mokslas“ (Leibniz, cit. pg. Burkhardt, 1988: 183; Leibniz, 1903: 512). Leibnizas susieja šiuos du tikrovės sluoksnius, dievą traktuodamas kaip visų dalykų priežastį, o pasaulį – kaip dievo numatyta tikrovės santvarką.

Dieviškąją tikrovę Leibnizas pagrindžia manymu, kad „galutinė daiktų priežastis turi glūdėti būtinoje substancijoje“ (1986b: 445), tai reiškia, kad kadangi randasi visi daiktai ir jų substancijos, būtinai yra jų priežastis¹⁷. Kitais žodžiais, turi būti priežastis, kodėl pasaulis yra būtent toks, o ne kitoks, kodėl yra kažkokie dėsniai, daiktai, reiškiniai ar idėjos – šioji priežastis yra dievas, jo dėka turime visus apibrėžimus, pilnas sąvokų ar substancijų formas, apskritai – visą sukurtąjį pasaulį. Leibnizas teigia, kad „tik Dievas yra pirminė vienybė arba pradinė paprastoji substancija; visos

¹⁶ Šiame darbe bendrais bruožais paminimos tik kelios pagrindinės Leibnizo filosofijos interpretacijos. Darbe nurodyta idealistinė interpretacija Leibnizą vertina nuosekliai, t. y. bando rekonstruoti jo filosofijos statuso visumą. Alternatyvi teorinio pliuralizmo interpretacija Leibnizo filosofiją vertina kaip įvairių teorijų derinį (Hartz, 2006: 2), nekelia nuoseklumo klausimo.

¹⁷ Čia išvelgiamas Leibnizo pakankamo pagrindo principas – Leibnizas sako, kad „vis dėlto, jei yra kiek nors tikrovės esmėse arba galimybėse, arba amžinose tiesose, ta tikrovė būtinai turi remtis kuo nors, kas tikrai yra, ir, vadinasi, buvimu būtinos Esysbės, kurios esmėje glūdi būtis arba kuriai pakanka būti galimai, kad ji būtų tikra“ (1986b: 446). Kitoje vietoje Leibnizas sako, kad „šis teiginys – *jei būtinas esinys yra galimas, tuomet išeina, kad jis egzistuoja* – yra modalinio mokslo viršūnė ir ryškiausiai padaro perėjimą nuo galimybės prie buvimo ir nuo dalykų esmių prie egzistencijos. Kadangi toks perėjimas yra būtinas ir kitu atveju niekas neegzistuoūtų, tai iš čia išeina, kad būtinas esinys yra galimas ir tikrai egzistuoja. Jei nebūtų būtino esinio, tai sveiku protu nebūtų galima pateikti nei dalykų egzistavimo pagrindo, nei priežasties, kodėl kažkas egzistuoja. Arba, trumpiau tariant, būtina, kad kas nors egzistuoūtų, ir dėl to yra būtinas esinys“ (2014: 172).

sukurtosios arba išvestinės monados yra jo kūriniai ir atsiranda, taip sakant, iš nenutrūkstamų dievybės žybsnių nuo akimirksnio iki akimirksnio, kuriuos apriboja kūrinio imlumo galia, nes jam būdinga būti apribotam“ (1986b: 446).

Iš esmės, Leibnizui dievas yra visų elementų šaltinis – viso pasaulio apibrėžimas yra dievuje. Tačiau tokiu būdu, Leibnizas turi omenyje ne tik tikrovę kuriančias substancijas, bet ir žmogaus mąstymui konstitutyvias idėjas. Leibnizas teigia, kad „tikrai dievas yra pirminė vienybė arba pradinė paprastoji substancija; [...]. Dievui būdinga *galia*, kuri yra viso ko šaltinis, *žinojimas*, apimantis visą idėjų įvairovę, ir pagaliau *valia*, keičianti arba kurianti pagal geriausiojo pradą“ (1986b: 446). Leibnizui, dievas yra žmogaus samprotavimo priežastis, nes jei ne jo *valia*, galimai tokio gebėjimo ir nebūtų. Šia prasme, žmogaus protas, kadangi teikiamas dievo, bent dalimi yra *dieviškas*, t. y. dievas teikia pirminius mąstymo principus. Pasitelkiant Heraklio idėjos pavyzdį – dievas į mąstymą įspaudžia polinkį, o jo vystymasis priklauso nuo žmogaus, taigi net jei Heraklio idėja turima *a priori*, jos aktualizavimo būdas, formos skaptavimo eiga yra laisva. Paprastas idėjas (primityvus) teikia dievas, tačiau bent dalis sudėtinių idėjų jau yra žmogaus mąstymo padarinys. Leibnizas sako, kad „net jei viską matome dievuje, vis tiek turėtume turėti ir savo idėjas, ir ne kaip kažkokius atvaizdėlius, bet kaip mūsų proto būsenas ar modifikacijas, atitinkančias tai, ką suvokiame dievuje“ (Leibniz, 1986a: 431). Šiuo atžvilgiu, sudėtinės idėjos perteikia primityvų modifikacijas – tokiu būdu, šios modifikacijos yra tarsi kilusios iš dievo, tačiau suformuotos nepriklausomai.

Taip matoma Leibnizo sąsaja tarp dviejų tikrovės dėmenų – žmogaus mąstymas vadovaujasi idėjomis, kurios teikiamos dievo, vadinasi, mąstymo pagalba yra suartinami dveji tikrovės lygmenys. Iš šios pusės, *characteristica universalis* sumažina dieviškosios tikrovės ir žmogiškosios tikrovės atskirtį, nes apibrėždama prieinamą pasaulį, *characteristica* priartėja prie dieviškosios tikrovės pažinimo: *characteristica* pateikia visų galimų idėjų išklotinę, o tai, kad jų nėra šiame pasaulyje nereiškia, kad jų nėra kitur, pavyzdžiui, kitame galimame pasaulyje arba tiesiog dievo intelekto.

Idėjos galimybės pagrįstumas suponuoja jos realumą dėl Leibnizo galimų pasaulių teorijos. Pasak Leibnizo, geriausias iš visų galimų pasaulių yra tas, kuris yra paprasčiausias savo hipotezėse ir gausiausias reiškinį įvairovėje“ (1989b: 306). Pagal šią nuostatą, turima tikrovė turi būti paprasčiausiai perprantama, dėsninga, turėti elementariausias taisykles ir tų taisyklių, pačios tikrovės struktūros sąlygojamą didžiausio reiškinį kiekio užtikrinimą. Vadinasi, jei šis pasaulis yra geriausias iš visų, t. y. vadovaujasi paprasčiausiais dėsniais ir turi didžiausią kiekį reiškinį, jis jau yra apibrėžtas ir įvertintas. Taip pat tai reiškia, kad visi kiti galimi pasauliai jau yra įvertinti kaip prastesni, vadinasi, irgi yra apibrėžti. Kadangi gali egzistuoti tik vienas pasaulis, visi kiti pasauliai yra dievuje („dievas yra ne tik egzistavimo, bet ir esmių, kadangi jos realios, arba visko, kas yra realu galimybėje, šaltinis“ (Leibniz, 1986b: 446).

Tai patvirtina idealistinį Leibnizo tikrovės supratimą, mat tai, kad kokią nors idėją galima mąstyti, Leibnizui tampa pakankama priežastimi manyti, jog toji idėja yra galima. Pripažindamas kitus galimus pasaulius, Leibnizas iš esmės pagrindžia manyimą, kad bet kokia pamąstyta idėja gali būti reali, net jei dar nėra tikra. O Leibnizo filosofiją suponuojantis supratimas, kad savybės yra tikros, tik jei jų idėjos yra galimos, nurodo idealistinę (platonistinę) jo filosofijos struktūrą (Kroupa, 2020: 34). Tai reiškia, kad ko nėra mąstyme, negali būti ir pasaulyje, o „Leibnizo sistemoje tikrovė vertinama tik kaip minčių ar į mintis panašių dalykų bei jų reprezentacinių būsenų aibė“ (Loftson, 1999: 361).

Tokiu būdu, mąstymą ir tikrovę sieja struktūrinis tapatumas. Vadinasi, pamatiniai tikrovės elementai – substancijos, yra idėjoms atliepiančioje struktūroje. Kaip ir idėjas, Leibnizas skirsto substancijas į paprastas ir sudėtines – paprastos substancijos (ką vėlesniame filosofijos etape Leibnizas vadina monadomis) yra pamatiniai tikrovę sudarantys elementai. Sudėtinės substancijos, sudarytos paprastųjų, yra pastarųjų kombinacijų rezultatas. Tai nereiškia, kad šios sudėtinės substancijos nėra dievuje ar dievo sukurtos, tačiau reiškia tai, kad iškart nebuvo dievo realizuotos šiame pasaulyje – šių substancijų kombinacijos yra atrastos. Pavyzdžiui, jei turimi keturi pirminiai elementai *žemė, oras, vanduo, ugnis*, iš jų kombinacijų išvesti elementai nebus sukurti, nes jie kaip savybės visada buvo pačiuose elementuose. Vadinasi, naujų kombinacijų atsiradimas nereiškia, kad jų niekada nebuvo – jie tik nebuvo atrasti.

Todėl Leibnizas mano, kad norint pažinti pasaulio tikrovės struktūrą, yra būtina analizuoti substancijas. Kadangi mąstymas ir tikrovė yra siejami pamatinio struktūrinio tapatumo, t. y. tikrovę sudaro tai, kas pirmiausia yra sudaroma mąstyme, o visa tai, kieno idėją galima įsivaizduoti, turi būti realu, tai nurodo mąstymo idėjas ir tikrovės substancijas susiejantį specifinį Leibnizo tikrovės vaizdinį.

3. 2. Tikrovės substancialumas: substancija kaip idėja

Leibnizas teigia, kad substancija yra pamatinis tikrovės elementas, kadangi „gamtoje negali būti nieko tikro tik paprastosios substancijos ir iš jų sudaromi agregatai“ (1989b: 539). Manytina, jam substancija nurodo visos tikrovės konfigūracijos supratimą, todėl Leibnizas sako, kad substancijos sąvoka „yra tokia vaisinga, kad iš jos išvedamos pamatinės tiesos net apie Dievą, protus ar kūnų prigimtį“ (2022: 145). Dėl tikrovės priklausomybės nuo mąstymo, substancijų tikrovė iš esmės yra idėjinis rinkinys, t. y. substancijos aktualumą sąlygoja idėjinė jos galimybė. Kokia yra substancijų *qua* idėjų tikrovė?

Ankstyvojoje Leibnizo metafizikoje¹⁸, Leibnizas „apibūdina pasaulį pilną aktyvių, savarankiškų substancijų, kurių savybių priežastis ir aiškinimas steigiamas jų prigimtyje. Kadangi visi gamtos pasaulio įvykiai galų gale gali būti paprastinami iki substancialių prigimčių, pasaulis pateikiamas kaip paaiškinamas ir suprantamas“ (Mercer, Sleight, 1995: 73). Vėlyvoji Leibnizo metafizika dažnai apibendrinama per monadų teoriją, pasak kurios, tikrovė sudaryta iš *sieliškų* paprastųjų substancijų – monadų. Šiame laikotarpyje, „mažų mažiausiai, substancija – tai individualus veikimo principas, kuris išlieka per kismą ir įgalina egzistencijos ir visų kitų dalykų savybių pamatą“ (Rutherford, 1995a: 126).

Vėlyvosios Leibnizo metafizikos kontekste, substancijos sąvoka suprantama kaip sieliška ar panaši į sielą – Leibnizas sako, kad „jei norėtume siela vadinti visa, kam būdingi *suvokimai* ir *siekimai* bendrąja prasme, kurią tik ką paaiškinau, tuomet sielomis reikėtų vadinti paprastąsias substancijas, arba sukurtąsias monadas“ (1986b: 442). Visgi, Leibnizas mintį pratęsia teigdamas, kad monados ne visada yra sielos (*ibid.*: 442). Tad sulyginti substancijas su sielomis nėra visai tikslu.

Taip Leibnizas kritikuoja kartezininkus ir kūno – proto dualizmą. Jis sutinka, kad substancija yra panaši į protą (ar į sielą), tačiau tik todėl, kad protas yra atsvara kūnui. Leibnizas teigia, kad „kiekviena substancija yra arba protas, arba kūnas, tačiau save apibrėžiantis esinys nėra kūnas, tad tai turi būti protas. [...] Taip be įrodymo teigiama, kad visos substancijos yra protai ar kūnai. Juk tai nepavirtinta, net jei ir nežinome daugiau jokių kitų substancijų“ (1989b: 178-179). Šis Leibnizo apmąstymas nurodo, kad svarstomi turi būti įvairūs substancijų tipai (*in principio* daugiau negu dvi), o jas skirstyti pagal kūnišką ar sielišką skirtį nėra tinkama. Leibnizas sako – „nors tai man buvo priskirta, visgi, nesakyčiau, kad visiems dalykams yra tik viena substancija, o toji substancija yra protas. Nes yra tiek skirtingų substancijų kiek yra monadų, o ne visos monados yra protai ir šios monados nesudaro visumos, kuri iš tiesų yra viena, o visuma, kurią jos gali sudaryti, nebūtų protas (1989a: 227).

Iš to matoma kaip išsivystė vėlyvesniojo Leibnizo posūkis prie substancijų kaip monadų. Monados sąvoka (kilusi iš graikiško *μονάς*) reiškia vienumą, todėl manytina, kad šis terminas parankus Leibnizo siekiui išreikšti substancijų įvairialypumą ir daugį. 1714 m. *La Monadologie* Leibnizas sako, kad „monada, apie kurią čia kalbėsime, yra ne kas kita kaip paprasta substancija“ (1986b: 440). Šiuo atveju, Leibnizo monada veikia apibendrina jo substancijų teorijos prigimtį – tikrovę, sudarytą iš įvairių pobūdžių paprastų substancijų, kurios atspindi visą visatą. Nors jos yra uždaros, apimą kažkokį tarpusavio ryšį, t. y. „viena sukurta substancija iš kitos sukurto substancijos

¹⁸ Leibnizo filosofija skiriama į tris laikotarpius – preliminariai, skiriamas ankstyvasis laikotarpis (apytiksliai iki 1683 m.), viduriniai metai ir vėlyvasis laikotarpis (dažniausiai, pirmuoju vėlyvuju kūriniu laikomas 1695 m. *Système nouveau de la nature et de la communication des substances, aussi bien que de l'union qu'il y a entre l'âme et le corps*).

priima ne pačią veikimo jėgą, o vien tik jau egzistuojančią pastangą (*nisus*)¹⁹ ar veiksnio pajėgumo ribas ir nuostatas“ (Leibniz, 2022: 146). Vadinasi, net ir izoliuotos substancijos tarpusavyje bendrauja, o tai reiškia, kad visos substancijos sudaro sistemingą struktūrą – tikrovės tinklą, užtikrinantį kiekvieno elemento santykį su visuma.

Leibnizas substancijai kelia tris reikalavimus: pirma, „substancija turi būti išties vientisa (*vere una*), t. y. negali būti atsitiktinis dalių rinkinys. <...> Antrasis reikalavimas teigia, kad substancija privalo turėti esmę, arba prigimtį, kuri būtų pilna jos sąvoka ir apimtų viską, kas jai atsitiko, atsitinka arba kada nors atsitiks. <...> Trečias reikalavimas yra vadinamas principu *actiones sunt suppositorum*, t. y. veiksmai priklauso substancijoms“ (Adomaitis, Jokubaitis, 2014: 140). Kitais žodžiais, substancijai keliami vientisumo, tapatybės ir veiklumo reikalavimai (*ibid.*: 139). Vadinasi, substancija yra toliau daugiau nedaloma, traktuotina kaip pamatinis elementas, turintis savo konkrečią tapatybę, o taip pat turinti ir tam tikrą sau būdingą veiksmų priklausymą, vidinį pajėgumą.

Galimai dėl to, kad kito Leibnizo metafizikos nuostatos, Leibnizas nepateikė griežto substancijos apibrėžimo ir pastoviai perbrėžinėjo substancijos sąvokos ribas. Peržvelgus Leibnizo filosofinį diskursą, teigtina, kad Leibnizo substancija skiriama pagal jos vidinį apibrėžtumą, t. y. vidinį *a priori* substancijos determinuotumą, kurį sudaro vidiniai veiksnio principai bei praeities, dabarties ir ateities formos²⁰. Tai reiškia, kad substancija, bendraja prasme, vidujai turi kažkokias savybes ar tendencijas.

¹⁹ Pasak Leibnizo, šią pastangą turi visos substancijos, kurios iš prigimties yra motyvuojamos veikti. Ši sąvoka plėtojama Leibnizo fizikoje ir apibūdina įvairių jėgų, t. y. pastangų, veikiančių kūnų tarpusavio santykius, pavyzdžiui, kūnų susidūrimus (žr. *Specimen Dynamicum*, 1989a: 117, 1989b: 435).

²⁰ Apie substanciją savo filosofiniame diskurse Leibnizas išsireiškia taip: Substancija vadinu viską kas juda ar yra judinama (2020: 67); Substancija – tai esinys, kuris egzistuoja savyje. O esinys, kuris egzistuoja savyje yra toks, kuris savyje jau turi veiksmo principą (1989b: 115); Substancija yra tai, kas yra kartu su sutampančiu protu; kas atskirta nuo sutampančio proto yra akcidenija. Substancija yra sąjunga su protu (1989b: 116); Kiekviena substancija yra kaip pilnas pasaulis ir kaip veidrodinis dievo ar visos visatos atspindys (1989a: 42); Mat kadangi kiekviena substancija, pasižyminti tikra vienybe, negali turėti nei pradžios, nei pabaigos, nebent tik per stebuklą, tai išeina, kad jos gali atsirasti tik sukurtos ir baigtis tik sunaikintos. Taigi aš buvau priverstas pripažinti, kad pagrindinės substancijų formos, išskyrus tas sielas, kurias dievas dar teiksisi sukurti, buvo sukurtos drauge su pasauliu ir nuo tol visą laiką egzistuoja (1986c: 433); Pati daiktų substancija susideda iš veiklios jėgos ir gebėjimo būti veikiamą (1989a: 159); Visas paprastasias substancijas, arba sukurtąsias monadas, būtų galima pavadinti entelechijomis, nes jose glūdi tam tikras tobulumas (*echousi to enteles*) ir joms būdingas pasitenkinimas savimi (*autarkeia*), kuris padaro jas jų vidinių veiksmų šaltiniu ir, taip sakant, bekūniais automatais (1986b: 442); Substancija yra viskas, kas gali būti įsivaizduojama pavieniui ir neapmąstant nieko kito, tai yra, be turimos kažką kitą reprezentuojančios idėjos, arba viskas, ką galime įsivaizduoti egzistuojant savyje, nepriklausomai nuo kito; viskas, ko negalime apmąstyti pavieniui, tai yra, neapmąščius kažko kito, yra būvimo būdas ar substancijos modifikacija (1989a: 259).

Iš esmės, substancijos apibrėžimas per jos vidinį veikimo pradą nesikeičia – „substancija, tai veiksmui pajėgus esinys. Ji yra paprasta arba sudėtinė. Paprastoji substancija yra ta, kuri neturi dalių. Sudėtinė substancija yra paprastųjų substancijų, arba monadų, darinys“ (Leibniz, 1989a: 207). Vidinis veikimo pradas suteikia substancijoms tendenciją, siekį, polinkį – prigimtį, kurią galima vadinti jos esme, t. y. substancijos idėja.

Martial Gueroultas pabrėžia substancijos sandaros dvilypumą ir išskiria vidinį substancijos branduolį, nedalią esmę ar vidinį vienetą ir likusią begalinę akcencijų visumą. Visa tai kartu sudaro substanciją, tačiau skirtumas tarp šių dalių yra toks – branduolys yra substancijos esmė, jame slypi substancijos polinkis ir esminis apibrėžimas, visa kita yra akcidentalios prigimties – yra begalybė galimų substancijos savybių. Gueroultas teigia, kad „minimaliausias branduolys ar paprasta nedali esmė yra tik substancijos elementas, neabejotinai, tai yra pamatinis elementas, nes nuo santykio su juo priklauso predikatų sintezė. Tačiau be predikatų begalybės, nebūtų substancijos [...]. Taigi, iš vienos pusės, [yra – K. Č.] branduolys, iš kitos – akcencijų visuma, kiekvienas jų įsteigia abstrakciją (*abstractum*). Tačiau, kadangi ši predikatų visuma yra tik iš branduolio ar substancinės formos (kuri juos sujungdama išties juos įsteigia kaip substancijos akcencijas) išvestų akcencijų visuma, substancinė forma yra aukštesnio laipsnio *abstractum*: forma ar entelechija yra primityvus ir konstitutyvus *abstractum*, akcencijos ar predikatai įsteigia išvestinę abstrakciją [...], abiejų sintezė suteikia *concretum* arba substanciją“ (Gueroult, 1946: 313–314). Tai reiškia, kad šis idėjinis substancijos branduolys nenurodo substancijos tikrumo pobūdžio, nes turėdama begalybę akcencijų, pagal turimus predikatus, tikrovėje ji galėtų būti bet kokia – paskirai, abi dalys yra abstrakcijos, tik jų sintezė sudaro konkrečiai apibrėžtą pilną substanciją.

Vidinis substancijos dvilypumas verčia abejoti jos pažinimo prieiga. Kasdienė prieiga prie tikrovės leidžia sudarinėti tik nominalius savybių sąrašus, t. y. išskirti kai kuriuos substancijos predikatus (pavyzdžiui, jei pripažįstama kūninė substancija, veiksnumas, tįsumas išskiriami kaip jos savybės). Pagal Leibnizo pažinimo teoriją, norint iš tiesų patvirtinti substancijos galimumą, būtinas jos realinis apibrėžimas – tik tokiu atveju yra įsitikinama, kad turima pilna substancijos ir jos savybių išsklotinė, t. y. ne tik vienas ar kitas substancijos predikatas, bet visų galimų predikatų sąrašas.

Tokiu samprotavimu Gueroultas nori pabrėžti, kad paprastos substancijos niekada nebūna iš tiesų paprastos. Kitais žodžiais, paprasta substancija neturi paprastos sąvokos – dėl pačios substancijos vidinio dvilypumo, paprastos substancijos sąvoka jau bus sudėtinė (1946: 295). Gueroultas teigia, kad „tai yra ne tik sudėtinė sąvoka, bet ir neribotai sudėtinė sąvoka. Šis begalinis sudėtingumas ir steigia jos begalinę tikrovę: kiekvienoje substancijoje tam tikra prasme yra surinktos visos visatos tikrovės. Kadangi substancija apima begalę predikatų ir kiekvienas jų reprezentuoja tam tikrą vidujai skirtingą visatos tikrovę; substancija apima begalę tikrovės [pobūdžių – K. Č.], tad

suprantama, kodėl Leibnizas manė, kad [...] tai ne tik tikra, bet tikriausia iš viso to, kas yra“ (1946: 296).

Vadinasi, pilnai apibrėžtos substancijos sąvokoje turi būti visi galimi substancijos pobūdžiai – visi galimi jos egzistavimo būdai. Būtent šituo būdu, *characteristica universalis* apibrėžia tikrovę – *characteristica* veikimas išskirtų visus galimus substancijos atributus ir taip identifikuotų substanciją nenurodant branduolio, t. y. substancijos idėjos. Tačiau negalima pagrįstai manyti, kad *characteristica* sugebėtų įvardinti visas substancijas ir visus jų predikatus, nes vėlgi susidurtų su begalinės analizės problema. Tokia *characteristica* interpretacija išplečia jos kuriamąją funkciją iš praktinės (kiek begalinė analizė gali būti praktiška) į hipotetinę – praktiniame pritaikyme, *characteristica* vykdo sąvokų analizę, galų gale pateikdama sąvokų apibrėžimus *a priori*; hipotetiniame pritaikyme, *characteristica* analizuoja substancijas ir *a priori* pateikia visų galimų tikrovės elementų pobūdį.

3.3. *Characteristica universalis* kaip apriorinis tikrovės pažinimo būdas

Leibnizo metafizikos apžvalga parodo, kaip tikrovė priklauso nuo mąstymo, t. y. kaip dieviškas tikrovės pagrindas suponuoja tikrovės priklausomybę nuo mąstymo. Laikantis idealistinės Leibnizo metafizikos nuostatos, kad tikrovė yra mąstyme, manytina, kad tikrovė sudaryta idėjinių galimybių – tai reiškia, kad viskas, kas egzistuoja mąstyme, vadinasi, kas gali būti sukurta idėjų, turi būti kažkur tikrovėje. Kitais žodžiais, tai tampa išrasta, tik dar neatrasta. Vadinasi, „idėjos kaip galimybės tiesiogine prasme nurodo tikrovę“ (Kroupa, 2020: 34) – tikrovės struktūra atliepia mąstymo struktūrą dėl to, kad mąstymas nurodo viską, kas yra tikrovėje.

Sutinkant su šia Leibnizo interpretacija, *characteristica* kaip mąstymo analizės būdas taip pat yra ir tikrovės analizės būdas. Pagal ankstesnį samprotavimą manytina, kad įgyvendinta *characteristica*, išskirdama mąstymo primityvus, t. y. įgimtas idėjas, ir atlikdama jų rekonstrukciją turėtų išrandančiąją funkciją ir išvestų naujas idėjas. Šios naujos idėjos, pagal idealistinę Leibnizo metafizikos interpretaciją, įvardintų nepažintas substancijas, t. y. nurodytų šių substancijų egzistavimo galimybę. Tokiu būdu, *characteristica*, pažindama mąstymą, atskleistų kokia yra tikrovė.

Toks *characteristica* gebėjimas remiasi ženklų ir idėjų pakeitimu, pagal kurią *characteristica* ženklų struktūra yra tapati idėjų struktūrai. Jei idėjos nusako kas yra tikrovėje, vadinasi *characteristica*, sistemizuodama mąstymą, tuo pačiu atlieka tikrovės analizę, nes apibrėžia galimas sąvokas, pateikia galimas idėjas, taigi, galimai egzistuojančius daiktus. Vadinasi, *characteristica*, per sąvokų analizę sugebėdama nustatyti idėjas ir jas sudarančius atributus, apibrėžia tikrovę sudarančių

galimų idėjų ir jų atributų lauką, o taip determinuoja tikrovę. Donald Rutherfordas teigia, kad tokia *characteristica* kaip ideali Leibnizo kalba yra mąstymo, taigi ir tikrovės reprezentacija (1995b: 225).

Šis *characteristica* apibrėžimas parodo jos kaip apioriškai tikrovę pažįstančios kalbos pobūdį. Nusakydama idėjinių galimybių lauką, *characteristica* veikiau atskleidžia tikrovės dėsningumą, dalykų prigimtį ar kažkokias proto tiesas, tačiau realiai, faktiškai, tikrovė nenurodoma. Gregor Kroupa teigia, kad Leibnizas nesiekia pakeisti pasaulio idealiu jo supratimu, tačiau nori išplėsti realumo lauką nuo to, kas egzistuoja ir yra individualu, į tai, kas galima ir universalu, t. y. į tai, kame slypi egzistencija ir individualumas. Leibnizo manymu, visi dalykai skirstytini į kažkokią aibę ar grupę, kuri pažįstama per tai, kas jose yra idealaus ir galimo, tad *characteristica* pateikiama tikrovė iš esmės yra ideali (Kroupa, 2020: 34).

Characteristica ženklų tobulumas pagerina tikrovės pažinimo procesą, iš esmės išvengdamas papildomo reikšmių kūrimo ir vertinimo. *Characteristica* konstrukcija yra tokia, kad jos ženklinė struktūra savyje apima visą idėjinę mąstymo struktūrą, savo formoje nurodo įvairias idėjų sukeliamų minčių kombinacijas. Todėl Leibnizas mano, kad „nereikėtų bijoti, kad ženklų apmąstymas atitrauks mus nuo pačių daiktų, priešingai, jis mus prives prie daiktų vidaus. Kadangi mūsų naudojami ženklai yra netinkamai išdėstyti, dažnai turime painias sąvokas. Tačiau ženklų pagalba turėsime aiškiausias sąvokas, kadangi rankose turėsime mechaninę apmąstymų giją, su kurios pagalba lengvai išspręsimė bet kokią idėją į kitas ją sudarančias. Iš tiesų, jei bet kurią sampratą išreiškiantis ženklas bus atidžiai apmąstomas, jį sudarančios paprastesnės sampratos iškart šaus į galvą. Kadangi sampratų analizė tiesiogiai sutampa su ženklų analize, laisvai ir be pastangų galvoje siekiant turėti tinkamas sąvokas, mums užtenka tik matyti ženklus“ (1989b: 193). Tokiu būdu, *characteristica* ženklinė išraiška nurodo daiktus ne nurodydama jų idėjas, o ženklina daiktus taip pat kaip ir idėjas (Kroupa, 2020: 24). Kitais žodžiais – ženklas išreiškia idėją, idėja nurodo daiktą, vadinasi, ženklai perteikia daiktus.

Nors taip aiškinama Leibnizo teorija yra neabejotinai idealistinė, čia Leibnizo idealizmas nėra griežtas, nes jis apjungia tai, kas idealu su tuo, kas realu. Šiuo atveju, „realizmas ir idealizmas [...] yra galimos teorijos apie tikrovę, o ne nesuderinami jos aprašymai“²¹ (Adomaitis, Jokubaitis, 2014: 142) ir veikiau yra tikrovės kategorizacijos pobūdžiai. Toks samprotavimas nurodo pamatinį Leibnizo siekį – iš esmės redukuoti tikrovę sudarančius elementus taip, kad atradus jų prieigą, būtų galima tais elementais manipuliuoti ir atlikti tikrovės esaties rekonstrukciją. Vadinasi, *characteristica* kaip prieigos prie tikrovės būdas turi leisti rekonstruoti tikrovę taip, kad jos pagrindu būtų galima nurodyti substanciją sudarančių principų karkasą, dėl ko, substancijos principų sintezėje, būtų galima sintezuoti ir esminių tikrovės elementų vaizdinį.

²¹ Šia Leibnizo supratimo poziciją palaiko G. Hartzas, pagal kurį Leibnizas yra teorinis pluralistas ir tiek Leibnizo idealizmas, tiek jo realizmas gali būti pagrįstas, kol yra traktuojamas kaip hipotezės (2006: 155).

Kroupa pabrėžia realistinį Leibnizo idealizmo supratimą, t. y. faktą, kad *characteristica* apibrėžia tikrovės galimybių lauką – nurodo sąvokas ir idėjas, kurios turi galimybę egzistuoti. Jis teigia, kad „siekiant pilno *characteristica* universalis lingvistinio realizmo supratimo, privalu suprasti, kad ji suregzta pagal Leibnizo dvigubos ekspresijos teoriją – kaip idėjos gali tiksliai išreikšti daiktus, taip sukonstruoti ženklai gali išreikšti idėjas, o pagal tai, ir pačius daiktus, kadangi ekspresija nėra tik santykis tarp žyminčiojo ir pažymėto, bet ir tarp loginės ir realios sudėties“ (Kroupa, 2020: 29). Taigi, užsiimdama idealia sąvokų kaip idėjų analize, *characteristica* pagrindžia realią daikto galimybę iki empirinio jo patyrimo. Vadinasi, sėkminga *characteristica* analizė įvardija visus galimus (kiek tai leidžia žmogaus protas) aptariamo daikto predikatus – išskleidžia substancijos principus, dėl ko vėliau galima ieškoti naujų sintezės kombinacijų būdų. Apart to, kad pateikiamas nominalinis apibrėžimas, iš esmės išvardijantis visas savybes, priartėjama prie realinio apibrėžimo – nurodoma viskas, kuo tas daiktas kada nors gali būti. Nors iki galo realinis apibrėžimas neišskiriamas, nominalinio apibrėžimo tobulinimas priartina realinio apibrėžimo galimybę (Hacking, 1988: 138). Todėl tai, kaip *characteristica* išskleidžia substancijos savybes, priartina prie visos substancijos sąvokos įvardijimo. Dėl to itin svarbu, kad *characteristica* ženklas apimtų visus daikto predikatus – Pombo teigia, kad „Leibnizas ieško *characteristica* ženklų ir jų signifikuojamos tikrovės izomorfizmo [...]. To pavyzdys yra Leibnizo *characteristica realis*²² projektas, kuriame ženklas būtų vienijantis ar kaip skirtingų ženklinamą idėją sudarančių savybių raktas“ (2015: 562). Leibnizo atveju, *characteristica* ženklas būtų absoliučiai tapatus daikto apibrėžimui, taigi, ir jo idėjai.

3. 4. *Characteristica universalis* ir tikrovės apibrėžimas

Būdas, kuriuo *characteristica universalis* nurodo tikrovę, kelia klausimą – koks *characteristica* išraiškos ir tikrovės turinio santykis? *Characteristica* ženklina idėjas taip, kad jos pasiduoėtų tolimesnei manipuliacijai, t. y. kad būtų galima jomis samprotauti aklai. Priskirdama ženklus idėjoms, *characteristica* iš esmės atsisako reikšmės ir vadovaujasi tik kombinacijomis – mechanizuoja ženklų žymimos tikrovės pažinimo procesą ir neapsiima pastovaus ženklo apibrėžimo nusakymo. Šį procesą pritaikius tikrovei, tereikia išskirti kažkokių primityvių tikrovės elementų apibrėžimus, tuomet jiems priskirti ženklus ir naudojantis tų ženklų kombinacijomis nusakyti viską, kas dar turi būti tikrovėje. Kitais žodžiais, tokia *characteristica* ženklų aplikacija suteiktų visų

²² Manytina, kad *characteristica realis* yra dar viena *characteristica universalis* formų, perteikianti tikro, t. y. visapusiškai apibrėžto ženklo idėją, matomai perimtą iš F. Bacono. Baconas rašo: „rašmenys, tiesą sakant, realūs [*characteres quidam reales*], ne nominalūs, nes išreiškia ne raides, ne žodžius, o būtent daiktus bei sąvokas“ (Bacon, cit. pg. Eco, 2001: 197).

tikrovės elementų ir jų kombinacijų išrašą. Iš to seka du labai svarbūs aspektai – pirma, tikrovės elementų pobūdžio nustatymas, antra, naudingų jų kombinacijų išskyrimas.

Tikrovės elementų pobūdžio nustatymas iš esmės apima jau minėtą substancijos klausimą. Pagrįsdama daikto galimybę, *characteristica* turi pagrįsti jį sudarančios substancijos galimumą, t. y. kaip ji yra visumoje. Galima manyti, kad dėl pamatinio mąstymo ir tikrovės santykio, Leibnizas išskiria substancijų, idėjų ir sąvokų analoginę struktūrą – yra paprastos sąvokos ir sudėtinės sąvokos, paprastos idėjos ir sudėtinės idėjos, paprastos substancijos ir sudėtinės substancijos. Kaip sąvoka turi būti apibrėžta, konkreti, taip ir substancija turi kažkokį apibrėžtumą, ji yra pilna tik jei „apima visus [savo – K. Č.] praeities, dabarties ir ateities predikatus“ (Leibniz, 1989a: 32), taigi, jei jai priklauso visos jos savybės (*predicatum inest subjecto*). Leibnizas teigia, kad šios „individualios substancijos sąvoka įtraukia viską, kas gali jai nutikti ir apsvarstydami šią sąvoką, galime joje matyti viską, kas apie ją gali būti pasakyta, taip pat kaip ir apskritimo prigimtyje galime matyti visas savybes, kurios gali būti iš jo išvestos (1989a: 44). Tokiu būdu, pilna individuali substancija turi savo sąvokos apibrėžimą, taigi, yra apibrėžta. Negana to, Leibnizas sako, kad „kai apibrėžimas pilnai suprantamas, nebegalima abejoti ar apibrėžtas daiktas galimas ar ne“ (1989b: 194).

Iš to seka, kad veikianti *characteristica* parodytų bet kokį galimą daikto apibrėžimą, t. y. parodytų ar daiktas galimas. Pagal tai manytina, kad supratus kokia yra substancija, atsiskleis ir praktinis *characteristica* sprendimas, mat didžiausia bėda slypi ne teoriniame lygmenyje, o faktiniame pritaikyme. Iš loginės pusės, *characteristica* gana paprasta ir aiški – ji analizuoja sąvokas, jas identifikuoja ir išskiria jų tarpusavio santykį, pritaiko ženklus ir įsistato juos į pagal ankstesnę analizę apibrėžtą santykį, tuomet toliau samprotauja remdamasi ženklais. Tai metafizinė *characteristica* implikacija nėra aiški, nes Leibnizui ne visai pavyksta nusakyti kaip tam tikri elementai gali būti pasaulyje, tuo pačiu prieštarauti vienas kitam (pagal ankstesnį pavyzdį, ugnis negali būti kartu su vandeniu, nes tai yra prieštaringi elementai, tačiau galima juos turėti atskirai). Dar *Dissertatio* Leibnizas pabrėžia, kad ne visos kombinacijos realiai galimos dėl pačių elementų prigimties. Jis sako, kad „naudinga (nenaudinga) variacija²³ įvyksta dėl subjekto materijos prigimties. Pavyzdžiui, keturi elementai gali būti komb2nuojami²⁴ šešiais būdais, bet dvejios šių kombinacijų yra nenaudingos, tai tos, kurios priešina ugnį ir vandenį, orą ir žemę“ (2020: 77). Taigi Leibnizas turi kažkaip nustatyti išskirtų elementų kombinacijų naudingumą, t. y. anksčiau laiko užtikrinti, kad prieštaringi elementai nebus kombinuojami arba po fakto peržiūrėti visų kombinacijų sąrašą ir išskirti

²³ „Variacija reiškia santykio pokytį. Pokytis gali įtraukti substanciją, kiekybę ar kokybę, tačiau kita rūšis dalyke pakeičia nieką kitą, tik jo atžvilgį, padėti ar sąsają“ (Leibniz, 2020: 75).

²⁴ Leibnizas naudoja tokią formą perteiki nurodomam kombinacijų kiekiui – „jei eksponentas yra 2, yra komb2nacija, jei 3, komb3nacija (*conternationem*), jei 4, komb4nacija, t. t. [...] Pavyzdžiui, iš keturių dalykų pagal skaičių gaunami 15, 4 jų sudaromi per sąjungą (*unione*), 6 per komb2naciją, 4 per komb3nacijas ir 1 per komb4naciją“ (Leibniz, 2020: 77).

prieštaravimus. Matomai, Leibnizas tai išsprendžia šį pasaulį įvardindamas kaip patį geriausią, mat geriausiame iš galimų pasaulių visi to pasaulio elementai bus harmonijoje vienas su kitu.

Toks samprotavimas išryškina ir substancijos aktualizavimo temą – substancija tuo pačiu yra ir aktualumo plotmėje, ir potencialumo plotmėje. *Characteristica* išplečia tikrovės galimybių lauką, t. y. parodo visas galimas elementų kombinacijas, vadinasi, galimas substancijas. Tačiau, galų gale, ne visos šios substancijos gali būti realios, nes ne visos yra tarpusavyje harmoningos²⁵. To alternatyva yra tik vienas substancijos aktualumo pobūdis – iš viso to, kuo ji gali būti, iš visų apimamų predikatų, kurie net ir neišreikšti, vis tiek įeina į substancijos sąvoką, substancija aktualizuojama tik vienu būdu. Substancijos aktualumas priklauso nuo veidrodžiško visatos atspindėjimo tikslumo, bendros substancijų ar jų predikatų santvarkos, tačiau substancijos potencialumas iš esmės yra bet koks – yra begalinis skaičius būdų kaip ir kokia substancija gali egzistuoti. Gueroultas sako, kad štai „Adomo sąvoka [...], įtraukdama galimos egzistencijos pobūdžio idėją, *a priori* įtraukia visų galimų ryšių idėją [...]. Taip yra su visomis sąvokomis (įskaitant tas, kurios niekada neegzistuos), o jų egzistavimo galimybės teigimas teigia galimus jų pobūdžius“ (1946: 305). Tai reiškia, kad kiekviena sąvoka ir jos predikatai jau yra nustatyta santykyje ne tik vidujai, bet ir išoriškai – sąvokų tarpusavio suderinamumas jau yra apspręstas, nes pasaulis yra apspręstas. Galiausiai, egzistuojanti substancija yra ta, kuri sudaro geriausią iš galimų pasaulių. Taigi *characteristica*, pateikdama aktualių (egzistuojančių) elementų sąrašą, galiausiai prieitų potencialių elementų sąrašą. Šiuo požiūriu, Leibnizo manymas, kad substancijų gali būti bet kokių, reiškia tik tai, kad dievas jų įsivaizduoti galėjo begalę, bet harmoningai aktualizuoti – tik vieną kitą, pavyzdžiui, tik sielišką substanciją, tik kūnišką substanciją arba sielišką ir kūnišką substancijas.

Tokiu atveju, Leibnizo *characteristica* išplečia aktualumą į potencialumą ir taip išplečia tikrovės pažinimo lauką, mat nėra pagrindo sakyti, kad potencialios substancijos niekada netaps aktualiomis. *Characteristica* pateikia visų galimų tikrovės pobūdžių išklotinę, taip nurodydama ne tik potencialias substancijas, bet ir potencialių pasaulių apibrėžimus, pagal numatytus tikrovės pobūdžius toliau egzistuojančius dievuje. Nors *characteristica* lieka neįgyvendinta ir galų gale nesugeba iš potencialumo peržengti į aktualumą, ji į visumą suriša kalbą, mąstymą ir tikrovę ir užduoda universalios kalbos aktualizavimo klausimą sekusioje vakarų filosofijos tradicijoje.

²⁵ Tai sutampa su Leibnizo galimų pasaulių logika ir komposibilizmu (*compossibility*). Leibnizas sako, kad „visata nėra visų galimybių sandauga, nes ne visos galimybės yra komponuojamos (*compossible*). Visata yra tam tikros tvarkos komponacijų (*compossibles*) sandauga, o aktuali [tikra – K. Č.] visata yra tik egzistuojančių galimybių, tų, kurios sudaro turtingiausią sudėtį, sandauga. Kadangi yra įvairios galimybių kombinacijos, kai kurios geresnės nei kitos, yra daug galimų pasaulių, kiekvieną kurių sudaro [skirtinga – K. Č.] komponacijos sandauga“ (1989b: 662).

IŠVADOS

1. Leibnizas remiasi kalbos ir mąstymo tapatumo principu, pagal kurį kalba yra mąstymo išraiška. Manydamas, kad galima išskirti universalią mąstymo struktūrą, Leibnizas konstruoja tą struktūrą atitinkančią dirbtinę kalbą – *characteristica universalis*. Kadangi šios kalbos ir mąstymo struktūros būtų tapačios, kalbinės išraiškos tiksliai ir aiškiai perteiktų visą mąstymo turinį. Analizuodama ir sintezuodama sąvokas *characteristica* pateikia visas galimas jų kombinacijas. Visų galimų kombinacijų sąrašas apibrėžia visą mąstymo turinį iki patyrimo, dėl ko *characteristica* yra apriorinė mąstymo kalba.

2. *Characteristica* yra ženklą ir idėją tapatinanti ženklų teorija. *Characteristica* analizuoja mąstymą ir kategorizuoja visas sąvokas į primityvias, paprastas ir sudėtingas, iš jų išskiria idėjas ir joms pritaiko ženklus. Tai galima, nes mąstymas yra diagramatiškas ir vadovaujasi ženklais, todėl siekiant vidinio idėjų santvarkos pažinimo, užtenka pakeisti esamus idėjų ženklus *characteristica* ženklais. Tokiu būdu, įgalinama tiksli ženklinė manipuliacija ir atsiribojama nuo sąvokų apibrėžimų. To eigoje, atsisakoma sąvokų, o idėjos ir ženklo santykis susiejamas taip, kad ženklų struktūra yra tapati idėjų struktūrai, iš ko seka visapusiškas idėjų kaip ženklų pažinimas.

3. Leibnizas tapatina mąstymą ir tikrovę, todėl *characteristica universalis* kaip mąstymo pažinimo teorija tuo pačiu yra ir tikrovės pažinimo teorija. *Characteristica universalis* nurodo visą mąstymo santvarką ir pateikia tikrovės santvarkos išklotinę. Iš to seka, kad viskas, apie ką galima pamąstyti, turi būti realiai galima, t. y. turėti atsvarą tikrovėje. Dėl to manytina, kad išskyrus mąstymui pamatinius elementus – primityvus, atitinkamai nurodomi pamatiniai tikrovės elementai – substancijos. Šiuo būdu, *characteristica universalis* pateikia galimų idėjų kaip tikrovės substancijų sąmatą, taip įgalindama galimos tikrovės pažinimą – apibrėžiant substancijų potencialumą, t. y. nurodant visus galimus substancijos egzistavimo pobūdžius.

4. *Characteristica universalis* apibrėžia tikrovės galimybių lauką – *characteristica* pateikia visus potencialius substancijų egzistavimo pobūdžius, t. y. visas jų savybes, taip išplėsdama potencialumo lauką į aktualumą. Taip *characteristica* nurodo galimų tikrovės modifikacijų egzistavimą, t. y. galimas substancijų savybes ir pobūdžius, kurie neegzistuoja šiame pasaulyje, bet visada turi egzistavimo potencialą.

5. *Characteristica universalis* yra *a priori* tikrovės pažinimo būdas, nes išskiria visa, kas gali būti tikrovėje. Kadangi *characteristica* struktūra yra tapati tikrovės struktūrai, išskirdama mąstymo primityvus, ji turi nurodyti ir visus galimus substancijų pobūdžius – apibrėžti tikrovės galimybių lauką. Tokiu būdu, *characteristica* pateikia priegą prie visų galimų tapatybių išklotinės ir nurodo ne tik potencialias substancijas, bet ir potencialius pasaulius.

6. Leibnizui nepavyksta užtikrinti *characteristica universalis* veikimo. *Characteristica* turi vykdyti pastovų analizės ir sintezės procesą, pagal kurį analizė analizuoja sintezę, kuri sintezuoja analizę. Šiuo procesu išskiriamas begalinis sąvokų skaičius, reikalaujantis pastovaus ženklo reikšmės priskyrimo ir atėmimo, tačiau *characteristica* nėra pajėgi automatiškai apibrėžti begalinio sąvokų skaičiaus, sąvokų apibrėžimas vis dar reikalauja empirinio patvirtinimo. Todėl *characteristica* negali apibrėžti potencialių substancijų ir pateikti jų predikatų išsklaidos, nes nesugeba pateisinti prieštaringų elementų kombinacijos būdų – nurodo tik empiriniais pavyzdžiais nepatvirtinamą galimą kombinacijos pobūdį.

7. *Characteristica universalis* įgalina kalbos, mąstymo ir tikrovės sanklodų tapatumą Leibnizo filosofijoje. *Characteristica* pabrėžia jų tarpusavio priklausomybę – tikrovė yra tapati mąstymui, mąstymas yra tapatus kalbai, kalba yra tapati tikrovei. Juos siejantis struktūrinis tapatumas leidžia išplėsti pažinimą, nes vadovaujantis šių plotmių sąsaja, analizuojant kalbą, galima analizuoti mąstymą ir pažinti tikrovę. Tokiu būdu, procesas gali būti apverčiamas ir išvedant naujas kalbines formas, išplečiamas mąstymas ir tikrovė pažįstama anapus aktualios jos išraiškos – kalbinės kombinacijos nurodo į potencialias tikrovės konfigūracijas.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

- Aarsleff, H., 1964. Leibniz on Locke on language. In: *American Philosophical Quarterly* 1(3): 165–188.
Prieiga per internetą: <https://www.jstor.org/stable/20009134?seq=1> [žiūrėta 2022 m. birželio 4 d.].
- Adomaitis, L., Jokubaitis, A., 2014. Ginčas dėl Leibnizo kūninės substancijos sampratos. In: *Problemos* 86: 139–152. Prieiga per internetą: <https://www.zurnalai.vu.lt/problemos/article/view/3948/0> [žiūrėta 2022 m. birželio 4 d.].
- Bellucci, F., 2013. Peirce, Leibniz, and the threshold of pragmatism. In: *Semiotica* 195: 331–355.
Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.1515/sem-2013-0030> [žiūrėta 2022 m. birželio 4 d.].
- Brown, S., 1995. The seventeenth-century intellectual background // In: *The Cambridge Companion to Leibniz*, ed. N. Jolley. Cambridge: Cambridge University Press, 43–66.
- Burkhardt, H., 1987. The Leibnizian *characteristica universalis* as link between grammar and logic. In: *Speculative grammar, Universal Grammar, Philosophical Analysis*, ed. Buzzetti, D., Ferriani, M. Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 43–64.
- Burkhardt, H., 1988. Modalities in Language, Thought and Reality in Leibniz, Descartes and Crusius. In: *Synthese* 75(2): 183–215. Prieiga per internetą: <https://www.jstor.org/stable/20116527> [žiūrėta 2022 m. birželio 4 d.].
- Couturat, L., 1901. *La logique de Leibniz*. Paris: Felix Alcan, Editeur.
- Couturat, L., Leau, L., 1903. *Histoire de la langue universelle*. Paris: Librairie Hachette.
- Dascal, M., 1987. *Leibniz. Language, signs and thought*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Eco, U., 1984. *Semiotics and the philosophy of language*. Bloomington, Indianapolis: Indiana University Press.
- Eco, U., 2001. *Tobulos kalbos paieškos Europos kultūroje*. Vilnius: Baltos lankos.
- Esquisabel, O. M., 2012. Representing and Abstracting. An analysis of Leibniz's concept of symbolic knowledge. In: *Symbolic Knowledge from Leibniz to Husserl*, ed. Casanave, A. L. London: College Publications.

- Gensini, S., 1992. « Filum meditandi »: Semiotics and Scientific Knowledge in the thought of G. W. Leibniz. In: *Histoire Épistémologie Langage* 14(2): 107–127. Prieiga per internetą: https://www.persee.fr/doc/AsPDF/hel_0750-8069_1992_num_14_2_2357.pdf [žiūrėta 2022 m. birželio 4 d.].
- Gueroult, M., 1946. Substance and the Primitive Simple Notion in the Philosophy of Leibniz. In: *Philosophy and Phenomenological Research* 7(2): 293–315. Prieiga per internetą: <https://www.jstor.org/stable/2102836> [žiūrėta 2022 m. birželio 4 d.].
- Hacking, I., 1988. Locke, Leibniz, Language and Hans Aarsleff. In: *Synthese* 75(2): 135–153. Prieiga per internetą: <https://www.jstor.org/stable/20116524> [žiūrėta 2022 m. birželio 4 d.].
- Hartz, G. A., 2006. *Leibniz's Final System: Monads, Matter, and Animals*. London and New York: Routledge.
- Knobloch, E., 2010. Leibniz between ars characteristica and ars inveniendi: Unknown news about Cajori's 'master-builder of mathematical notations'. In: *Philosophical Aspects of Symbolic Reasoning in Early Modern Mathematics* (eds. A. Heeffer, M. Van Dyck). College Publications: King's College London, 289–302.
- Kroupa, G., 2020. Leibniz's Linguistic Realism. In: *New Realism and Contemporary Philosophy*, ed. Kroupa, G. London: Bloomsbury, 19–40.
- Leibniz, G. W., 1903. *Opuscles et fragments inédits de Leibniz*, ed. Couturat, L. Paris: Felix Alcan, Editeur.
- Leibniz, G. W., 1951. *Leibniz selections*, ed. Wiener, P. New York: Charles Scibner's Sons.
- Leibniz, G. W., 1986a. Apmąstymai apie pažinimą, tiesą ir idėjas. In: *Filosofijos istorijos chrestomatija*, red. Rybelis, A. Vilnius: Mintis, 426–431.
- Leibniz, G. W., 1986b. Monadologija. In: *Filosofijos istorijos chrestomatija*, red. Rybelis, A. Vilnius: Mintis, 440–453.
- Leibniz, G. W., 1986c. Naujoji substancijų prigimties ir bendravimo, taip pat ryšio, esančio tarp sielos ir kūno sistema. In: *Filosofijos istorijos chrestomatija*, red. Rybelis, A. Vilnius: Mintis, 432–440.
- Leibniz, G. W., 1989a. *Philosophical Essays*, ed. Garber, D., Ariew, R. Indianapolis: Hackett Publishing Company.

- Leibniz, G. W., 1989b. *Philosophical Papers and Letters*, ed. Loemker, L. Kluwer Academic Publishers.
- Leibniz, G. W., 1996. *New Essays on Human Understanding*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Leibniz, G. W., 2014. Rinktiniai metafiziniai tekstai (1683-1690). In: *Problemos* 86:153–177. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.15388/Problemos.2014.0.3947> [žiūrėta 2022 m. birželio 4 d.].
- Leibniz, G. W., 2020. *Dissertation on Combinatorial Art*. New York: Oxford University Press.
- Leibniz, G. W., 2022. Apie pirmosios filosofijos tobulinimą ir substancijos sąvoką. In: *Problemos* 101:142–146. Prieiga per internetą: <https://doi.org/10.15388/Problemos.101.13> [žiūrėta 2022 m. birželio 4 d.].
- Locke, J., 2000. Esė apie žmogaus intelektą. Vilnius: ALK prada.
- Loptson, P., 1999. Was Leibniz an Idealist? In: *Philosophy* 74(289): 361–385. Prieiga per internetą: <https://www.jstor.org/stable/3751841> [žiūrėta 2022 m. birželio 4 d.].
- Losonsky, M., 1992. Leibniz's Adamic Language of Thought. In: *Journal of the History of Philosophy* 30(4): 523–543. Prieiga per internetą: <https://muse.jhu.edu/article/226173/pdf> [žiūrėta 2022 m. birželio 4 d.].
- Mates, B., 1986. *The Philosophy of Leibniz: Metaphysics and Language*. New York: Oxford University Press.
- McRae, R., 1965. "Idea" as a Philosophical Term in the Seventeenth Century. In: *Journal of the History of Ideas* 26(2): 175–190. Prieiga internetu: <https://www.jstor.org/stable/2708226> [žiūrėta 2022 m. birželio 4 d.].
- Mercer, C., Sleight, R., Jr., 1995. Metaphysics: The early period to the *Discourse on Metaphysics*. In: *The Cambridge Companion to Leibniz*, ed. Jolley, N. Cambridge: Cambridge University Press, 67–123.
- Mugnai, M., 2018. Ars characteristica, logical calculus, and natural languages. In: *The Oxford Handbook of Leibniz*, ed. Antognazza, M. R. New York: Oxford University Press, 177–207.
- Mugnai, M., Ruler, van H., Wilson, M., 2020. Introduction. In: Leibniz, G. W. *Dissertation on Combinatorial Art*. Oxford: Oxford University Press, 1–57.

- Pelletier, A., 2018. Scientia generalis and encyclopedia. In: *The Oxford Handbook of Leibniz*, ed. Antognazza, M. R. New York: Oxford University Press, 162–176.
- Picon, M., 2008. What is the foundation of knowledge? Leibniz and the Amphibology of Intuition. In: *Leibniz: What Kind of Rationalist?*, ed. Dascal, M. New York: Springer, 213–227.
- Pombo, O., 1987. *Leibniz and the Problem of a Universal Language*. Munster: Nodus Publikationen.
- Pombo, O., 2010. Three Roots for Leibniz's Contribution to the Computational Conception of Reason. In: *Programs, Proofs, Processes. CiE 2010. Lecture Notes in Computer Science 6158*, ed. F. Ferreira, B. Löwe, E. Mayordomo, L. Mendes Gomes. Prieiga per internetą: https://doi.org/10.1007/978-3-642-13962-8_39 [žiūrėta 2022 m. birželio 4 d.].
- Pombo, O., 2015. Operativity and Representativity of the Sign in Leibniz. In: *The Road to Universal Logic*, eds. Koslow, A., Buchsbaum, A. Cham: Springer, 557–564.
- Rossi, P., 2006. *Logic and the Art of Memory*. New York: Continuum.
- Rutherford, D., 1995a. Metaphysics: The Late Period. In: *The Cambridge Companion to Leibniz*, ed. Jolley, N. Cambridge: Cambridge University Press, 124–175.
- Rutherford, D., 1995b. Philosophy and language in Leibniz. In: *The Cambridge Companion to Leibniz*, ed. Jolley, N. Cambridge: Cambridge University Press, 224–269.
- Subbiondo, J. L., 1990. Leibniz and the Problem of a Universal Language. By Olga Pombo. In: *Historiographia Linguistica* 17(3): 406–411. Prieiga per internetą: doi:10.1075/hl.17.3.15sub [žiūrėta 2022 m. birželio 4 d.].

Priedai

1 priedas. APIE PIRMOSIOS FILOSOFIJOS TOBULINIMĄ IR SUBSTANCIJOS SĄVOKĄ

Kovas 1694, *Acta eruditorum*

Matau, kad dauguma besižavinčių matematiniais mokslais bodisi metafiziniais, nes anuose mato šviesą, o šiuose – tamsą. Manau, priežastis yra ta, kad, atrodytų, geriausiai visų pažintos bendrosios sąvokos dėl žmogiško mąstymo aplaidumo ir nenuoseklumo tapo dviprasmiškos ir miglotos, o įprastai minimi apibrėžimai net nėra nominaliniai, todėl nieko nepaaiškina. Be abejonės, ši yda prasiskverbė ir į kitas disciplinas, kurios yra architektoniškai pavaldžios pirmajai. Taigi vietoje aiškių apibrėžimų prikūrėme nereikšmingų skirčių, o vietoje tikrai universalių aksiomų – dalinių taisyklių, kuriose dažniau pasitaiko išimčių nei jas pagrindžiančių pavyzdžių. Vis dėlto žmonės kažkodėl visur vartoja metafizines išraiškas ir apsigauja tikėdami, kad supranta ką tik išmoko kalbėti. Akivaizdu, kad ne tik substancijos, bet ir priežasties, veiksmo, santykio, panašumo ir daugumos kitų bendrųjų terminų tikros ir vaisingos sąvokos paprastai lieka nesuprastos. Todėl neverta stebėtis, kad Aristotelio trokštamasis ir ieškomasis (ζητούμενη) pamatinis mokslas, paprastai vadinamas Pirmąja Filosofija, iki šiol liko vertas pastangų. Iš tiesų Platonas visuose dialoguose ieškojo sąvokų prasmės, tą patį darė Aristotelis knygoje, paprastai vadinamoje *Metafizika*, bet atrodo, kad nedaug ką pasiekė. Vėlesni platonikai nuklydo į kalbos pramanus, o Aristotelio sekėjams, ypač scholastams, labiau rūpėjo kelti klausimus nei į juos atsakyti. Mūsų laikais kai kurie įžymūs vyrai atkreipė dėmesį į Pirmąją Filosofiją, tačiau kol kas be didelio pasisekimo. Negaliu paneigti, kad Kartezijus atrado kai kuriuos reikšmingus dalykus ir pirmiausia teisingai sugrįžo prie Platono perskyros tarp proto ir juslių, o po to naudingai pritaikė Akademijos abejonę. Tačiau tuoj pat dėl kažkokio nenuoseklumo ar savivalės jis nukrypo nuo tikslo ir, neatskyręs žinomo nuo nežinomo, neteisingai suvedė kūninės substancijos prigimtį į tįsumą. Tad apskritai nesuprastos substancijos prigimties priežastis buvo netinkamas sielos ir kūno santykio supratimas. Nepaaiškinęs vartojamų sąvokų jis tarsi kažkoku šuoliu iškart puolė prie svariausių klausimų sprendimo – kiek jo *Metafiziniai apmąstymai* yra nutolę nuo tikrumo, niekas neparodo geriau kaip jo paties veikalas, kuriame, raginamas Mersenne'o ir kitų, apmąstymus veltui matematikos apdaru norėjo aprengti. Matau, kad ir kiti įžvalgūs vyrai lietė ir nuodugniai svarstė kai kuriuos metafizikos dalykus, tačiau taip apsupo juos tamsybėmis, kad veikiau buvo pranašaujama nei įrodinėjama. Man išties atrodo, kad ne grynai matematiniuose, o būtent šiuose metafizikos dalykuose labiau reikia šviesos ir tikrumo. Juk svarbiausia matematikos klausimų sėkmės priežastis yra ta, kad jie pasitikrina ir pasitvirtina savaime, o metafizikoje šio privalumo stokojame. Taigi tarsi gija labirinte būtina tam tikra argumentavimo tvarka, kuri spręstų problemas ne blogiau,

nei Euklido metodas sprendžia skaičiavimo klausimus, be to, išlaikytų kasdienei žmonių kalbai nenusileidžiantį aiškumą.

Šio dalyko svarba pirmiausia paaiškėja iš mano siūlomos *substancijos sąvokos*, kuri yra tokia vaisinga, kad iš jos išvedamos pamatinės tiesos net apie Dievą, protus ar kūnų prigimtį. Šios tiesos iš dalies yra žinomos, bet nepakankamai įrodytos, kol kas iš dalies nepažintos, bet teikiančios ypatingą naudą kitiems mokslams. Padėdamas suprasti šį dalyką pasakysiu, kad tikrosios *substancijos sąvokos* supratimą apšviečia *jėgos (virium)* arba *pajėgumo (virtutis)* sąvoka (ką vokiečiai vadina *Kraft*, prancūzai – *la force*), kuriai išaiškinti paskyriau ypatingą dinamikos mokslą. Mat aktyvi jėga (*vis activa*) skiriasi nuo mokyklose plačiai žinomos gryniosios galios (*potentia nuda*), kadangi scholastų aktyvi galia arba gebėjimas yra ne kas kita, kaip tik veikimo galimybė, kurios veiksniumi sužadinti reikia išorinės paskatos ar stimulo. Tačiau aktyvi jėga pati siekia veikti (*conatum involvit*) – apima veikimą arba *ἐντελέχειαν* ir jau yra tarp veiksnio gebėjimo ir paties veiksmo. Taigi, pašalinus kliūtį ji veikia pati ir jai nereikia pagalbos. Tai galima iliustruoti sunkaus pakabinto svarmens ar įtempto lanko pavyzdžiais. Mat nors sunkis ar tamprumas gali būti mechaniškai paaiškinti eterio judėjimu, galutinė materijos judėjimo priežastis yra sukūrimo metu kiekvienam kūnui suteikta jėga, kurią įvairiai apriboja ir suvaržo kūnų susidūrimai gamtoje. Sakau, kad visose substancijose slypi šio veiksnio pajėgumas, o iš jo visada kyla koks nors veikimas. Todėl pati kūninė substancija (ne mažiau nei dvasinė) niekada nesiliauja veikti. Atrodo, kad to veiksnio pakankamai nesuprato tie, kuriems kūno esmė yra tik tįsumas ar neskvarbumas ir kuriems atrodė, kad kūną patiriame kaip esantį ramybės būsenos. Iš mūsų apmąstymų paaiškėja, kad viena sukurta substancija iš kitos sukurto substancijos priima ne pačią veikimo jėgą, o vien tik jau egzistuojančią pastangą (*nisus*) ar veiksnio pajėgumo ribas ir nuostatas. Dabar to pakaks ir nesiimsime kitų dalykų, kurie pravers sprendžiant sudėtingą substancijų tarpusavio sąveikos problemą ateityje.

Versta iš:

Gottfried Wilhelm Leibniz. *Die philosophischen Schriften Bd. 4*, Hildesheim, New York: Georg Olms Verlag, 1978, p. 468–470.